

ВЛАДИМИР СИС И БЪЛГАРИЯ (По документи от фонда на Националния исторически музей)

Цветана Къосева, Зденка Палигорова

През 1985 г. Националният исторически музей (НИМ) откупува 61 писма на видни български културни и политически дейци до чешкия журналист, публицист и учен Владимир Сис.¹ През 1996 г. неговите наследници в България подаряват на музея още 90 бр. материали за живота и дейността му – писма, снимки, диапозитиви и др.² Най-ранните документи са от 1915 г., а най-късните – от 1972 г.

Най-ценната част от постъпленията съставляват писмата на българските политически, културни и обществени дейци до Вл. Сис. Те разкриват важни страници от живота и дейността на този голям българофил, останал почти непознат в най-новата история на България. Сред кореспондентите личат имената на професорите Боян Пенев, Иван Шишманов, Васил Златарски, Йордан Иванов, Александър Теодоров-Балан, Любомир Милетич, обществениците Никола Бобчев, Стефан Бобчев, Христо Борина, Никола Милев, Наум Томалевски, д-р Стоян Данев, поетите и писателите Кирил Христов, Елисавета Багряна, Дора Габе, а също и от ръководствата на Славянското дружество в България, от редакциите на в. "Мир" и сп. "Славянски глас", от българските студентски дружества в Чехословакия,

от Асоциацията на македонските студенти в чужбина, от Чехословашкото посолство в София, от Пловдивското общинско управление и др. Изключително ценна е и кореспонденцията между известния чешки художник, живял и работил в България Иван Мърквичка и Вл. Сис от периода 1915-1929 г.

Осъден през 1949 г. от чешките комунисти по инсцениран политически процес като "предател на народа" и заклеймен в началото на 60-те години от историка Зденек Урбан като "реакционер и шампован буржоазен познавач на българската проблематика",³ Владимир Сис е забравен и отречен и в Чехословакия и в България. А неговата дейност в полза на страната ни и на българо-чехословашкото сближение с достойнство би могла да се нареди то тази на други видни чехи като К. Иречек, Ив. Мърквичка, К. Шкорпил и др.

Човек с изключително разностранни интереси – журналист, писател и преводач, учен, революционер и разузнавач, изпълнявал деликатни и опасни мисии в полза на България, Чехословакия и Великобритания – това е личността на Вл. Сис. Оригинални и нестандартни са политическите му възгледи (борец за самостоятелна и независима

чешка държава, възторжен почитател и пропагандатор на неославизма, отявлен българофил и сърбофоб, русофил, но искрен и неуморим борец против болшевизма), заради които той е възхваляван и отричан едновременно както в Родината си, така и в България.

Владимир Сис е роден през 1889 г. в Книйжевес (Моравия), намираща се тогава в пределите на Австро-Унгарската империя. Заради участието си в чешкото национално-освободително движение като член на Младочешката партия на видния чешки политик д-р Карел Крамарж и най-близък негов съидейник, през 1908 г. той е осъден на смърт, но успява да избяга и се установява на Балканския полуостров като военен кореспондент и информатор на чешкия печат. Живее в Гърция, Албания, Турция, Сърбия и България. Прави филологически, исторически и етнографски проучвания, издирва и превежда редица гръцки ръкописи за българската история.

През 1912 г. Сис се установява в България. Включва се в дейността на чешката санитарна мисия, пристигнала в София след избухването на Балканската война и в инициативите на дружество "Чех", създадено през 1892 г. от представители на чешката колония в София. Едновременно с това е и военен кореспондент на органа на Младочешката партия – в. "Народни листи". Като такъв Сис пътува по фронтовете и пише възторжени статии за героизма на българските войници, отпечатани по-късно в сборник разкази под заглавие "Ние".⁴ Освен с антивоенната си тематика сборникът

се отличава и с ярко изразената авторова позиция в защита на справедливото национално дело на българите от Македония и Тракия и получава висока оценка лично от главнокомандващия Българската армия ген. Никола Жеков.⁵

По време на Междусъюзническата война Вл. Сис продължава да защитава България в кореспонденциите си. В условията обаче на силните просръбски настроения в чешкото общество, неговите материали не получават достъп до страниците на чешките вестници.

В промеждутъка между Междусъюзническата и Първата световна война Вл. Сис работи упорито и изключително ползотворно. С отличните си познания по древни езици той оказва ценно съдействие на Народната библиотека в София за систематизиране на ръкописната ѝ сбирка и депозира в нея резултатите от проучванията си върху гръцките ръкописи за българската история, направени през 1909-1911 г.⁶ По-късно, през 1916 г., Българската академия на науките му възлага да продължи тази си дейност и го снабдява със специално пълномощно за целта, осигуряващо му съдействието както на военните, така и на гражданските власти при изпълнение на мисията му.⁷ Резултатите от тези важни проучвания БАН издава в самостоятелно издание.⁸ Интересен момент от тази мисия на Вл. Сис е пренасянето в България на т.нар. Хедивска библиотека от гр. Кавала, съдържаща над 800 тома ценни средновековни и възрожденски ръкописи за българската история. Под предлог, че взема библиотеката

временно, за да я запази от бомбардировките над Кавала, той заедно с въоръжена рота войници я натоварва на сандъци и я изпраща в Българската академия на науките.⁹

Убеден в справедливостта на българската кауза, Вл. Сис пише и три нови книги в защита на България. Първата от тях – “Критични дни за България”, обединява недопуснатите му в чешкия печат кореспонденции от Междусъюзническата война.¹⁰ Изключително значение за българите имат неговите очерци “Гробовете на Трикери”, в които той разкрива пред света жестоките издевателства на гръцките войници над пленените български войници на остров Трикери.¹¹ Третата книга представява научен труд върху историята, географията и етнографията на Македония, в която се изнасят редица факти за българския характер на тази област.¹² Книгата е конфискувана от австро-унгарските власти, а срещу автора ѝ се правят три агентати в София от сръбски и австрийски агенти.

През 1915 г. Вл. Сис организира и ръководи курсове по чешки език към дружество “Чех” в София. През същата година заедно с дружеството той става инициатор и за честване в България на 500-годишнината от изгарянето на кладата на Ян Хус. По този повод Сис написва популярна брошура за чешкия национален герой, снабдена с предговор от известния български писател и поет Иван Вазов.¹³ Честването се организира от читалище “Славянска беседа” и в него участват най-известните тогава културни дейци на България – проф. Боян Пенев, д-р К. Кръстев,

Ст. Чилингиров, С. С. Бобчев и др. Събитието има важно значение за българо-чешките връзки, тъй като в условията на австро-унгарската власт в Чехия е невъзможно да се организира подобна масова публична проява на възроденото чешко национално самосъзнание.

От 1915 г. Вл. Сис става и активен сътрудник на Славянското дружество в София. Тук той изнася лекции, сътрудничи в изданието на дружественото сп. “Славянски глас” и др.

През 1915 г. Вл. Сис пише и публикува първия чешки меморандум до ръководителите на великите сили от Съглашението с искания за държавна самостоятелност на Чехия и Словакия. В него той обосновава от историческа и от съвременна гледна точка правата на чехите и словаците на независимост и отстоява идеите на ръководителя на чехословашкото национално-освободително движение Т. Масарик за самостоятелна и мощна чехословашка държава в териториални граници от времето на крал Карл IV.¹⁴ Впоследствие този меморандум и картата към него, изработена по поръчка на Вл. Сис, са обсъждани по време на Парижката мирна конференция.¹⁵ Уверен, че с победата на Съглашението във войната ще се разреши не само чешкия въпрос, но съдбата и на другите славянски народи, Вл. Сис апелира и за създаване на коалиция на бъдещите независими славянски държави (включително и България и Сърбия) в “една западно-славянска група” като мощни пазители на мира в Европа.¹⁶

На 10 ноември 1918 г. Владимир Сис организира 500 представители на чешката колония в София за полугане на клетва за върност пред новосъздадената самостоятелна чехословашка държава.¹⁷ Ентузиазирани от успешния завършек на националноосвободителните борби в Чехия и Словакия, на следващия ден български – чешки възпитаници и приятели на Чехия и Словакия, основават дружество “Българо-чехословашка взаимност”. За председател е избран българският политик и общественик д-р Стоян Данев, за редактор – писателя Стилиян Чилингиров и за секретари – В. Атанасов и Вл. Сис.

Дружеството започва да популяризира чешката литература чрез поредицата “Чешка библиотека”, първите два броя от която (“Песни на роба” на Св. Чех и “Рим” на Махар) са преведени от Ст. Чилингиров и Вл. Сис.

В края на 1918 г. Вл. Сис е изпратен от дружество “Българо-чехословашка взаимност” в Чехословакия с цел да установи контакти с обществеността и да предизвика създаване на подобно дружество за чехословашко-българско приятелство и там. В Прага той се среща с видни политици и общественици и лично с президента на новата държава Т. Масарик, на когото поднася поздравителен адрес от името на дружеството в София, оформен в старобългарски стил от Ив. Мърквичка. В адреса е изложено и тежкото положение на страната ни след края на Първата световна война, както и надеждите на членовете на дружеството, че независима Чехословакия ще установи дипломатически отношения с България.

Това обаче е публичната страна от посещението на Вл. Сис. Едновременно с нея той изпълнява и важна дипломатическа мисия, поверена му от тогавашния министър-председател на България Теодор Теодоров – да спечели ръководителите на чехословашката държава за отстояване на българските национални интереси при подготовката и подписването на мирния договор в Ньой и по-конкретно да ги убеди да поемат ролята на арбитър в българо-сръбския спор за Беломорското крайбрежие и Македония. Изпълнявайки мисията си, Вл. Сис се явява първият официален осведомител, който осветлява чешкия президент, ръководителя на чехословашкото правителство д-р К. Крамарж и отделни министри за тежкото положение, в което се намира България като победена страна във войната и моли съдействието им за защита на българските интереси от нападите на Сърбия, Гърция и Румъния.¹⁸ Изключително важна роля в тази насока изиграват и неговите “Писма от България”, публикувани във в. “Народни листи” през 1919-1920 г.

Българската общественост оценява високо мисията на Вл. Сис. Както отбелязва сп. “Славянски глас”, “той имаше да се бори с много спънки и предубеждения, които преодоля и разсея лошото настроение и отровната мъгла на клевети против нас. Той отстъпваше предпазливо и вещо, като поставяше българският въпрос пред чешкото общество на общославянска почва – за Беломорския бряг като загуба за славянството, от която губят и Югославия, и Чехословакия. Може да се каже, че Сис успя”.¹⁹

След завръщането си в България Вл. Сис издава малка брошура "Ческо-словенската република и нейните отношения спрямо България", в която уверява българите, че чехите и словаците ще им подадат ръка в трудните времена.²⁰

Успешният завършек на дипломатическата мисия на Сис, както и обстоятелството, че като искрен българофил той работи активно за българската кауза, независимо от това кое правителство е на власт у нас, е една от причините, поради които той е предложен както от чешката колония, така и от Хр. Борина за назначение като културно аташе в българската легация в Прага веднага след установяването на дипломатическите отношения между двете държави.²¹

В края на 1919 г. заедно със съпругата си Мария Магдалена (Маня), дъщеря на българина – чешки възпитаник инж. Евстати Стефанов и на майка – чехкиня, Вл. Сис се завръща окончателно в Чехословакия. Тук в очакване на назначението си в българската дипломатическата мисия в Прага той работи като журналист – завеждащ рубриката "Култура" във в. "Народни листи", впоследствие и като негов главен редактор. Поради разкрилия се обаче по това време публичен скандал около Вл. Сис, в резултат на който той е обвинен от Синдиката на чехословашкия дневен печат, че "е получавал пари от българското правителство, за да защитава българската кауза",²² назначението не е реализирано. Независимо от това българските власти правилно преценяват, че могат да се опрат

и в бъдеще както на неговите заслуги към чехословашкото национално-освободително движение и към българската кауза, така и на авторитета и познанията му. Ето защо макар и под формата на неофициална дипломатическа ангажираност и през 20-те години той продължава да изпълнява специални поръчения относно България, възлагани му от българската легация в Прага.²³

В периода между двете световни войни Вл. Сис поддържа активни контакти с България и българите. Той непрекъснато пише и обнародва публицистични и научни материали за нашата страна, прави преводи на български автори на чешки език и на чешки автори на български, постоянно сътрудничи на редица вестници и списания като в. "Славянски глас", сп. "Славянски календар", в. "Мир", в. "Литературен глас", в. "Чехословашки обзор", сп. "Българо-чехословашка взаимност" и др. Сред най-важните му произведения, обогатили българо-чехословашките връзки, са изследванията му "Новият Балкан", публикацията на кореспонденцията на Константин Иречек до Марин Дринов, първият чешко-български речник, специалният "български брой" на в. "Народни листи" от 8 март 1930 г., преводи на произведения на О. Брезина и др.²⁴ През 1921 г. Вл. Сис има намерение да напише и капитален труд "История на България от Освобождението до наши дни". Във връзка с това той събира значителен обем информация и материали, прави проучвания и т.н.²⁵ Трудът обаче остава непубликуван.

Изключително важно значение за Вл. Сис при работата му върху

научните трудове имат консултациите му с видните български учени от това време: проф. Иван Шишманов, проф. Ал. Теодоров-Балан, проф. Боян Пенев, проф. В. Златарски, проф. Л. Милетич и др. Така например при подготовката на изследването за българската история той води оживена кореспонденция с проф. В. Златарски и обсъжда с него редица проблеми.²⁶ От едно писмо от Париж на видния литературен историк, археолог и етнограф проф. Йордан Иванов до Вл. Сис от 24 септ. 1921 г. става известно, че и този български учен е давал конкретни препоръки на Сис както по отношение на съдържанието на трудовете му, така и за евентуалния им отзвук и практическото им значение. "Първо за речника – пише проф. Й. Иванов, – нека да има в него 7-8 страници бележки за произношението и един съвсем кратък преглед на чешката граматика, изложена на български... Второ – за "Нов Балкан". Имайте предвид, че докато не се разреши руската проблема, докато социалният кипез в Европа не се канализира и малцинствата не намерят правата си, Новият Балкан ще бъде едно недоносче, което ще коштува много здравето на майката родилка... Трето за отношението на Иречека към Дринова. Не би било зле да засегнете и пребиваването на Дринова в Прага..., сравнете колко се е повлиял Иречек от Дринов" и т.н.²⁷

Свидетелство за високия авторитет на Вл. Сис сред българските учени е и едно писмо на проф. Л. Милетич до Вл. Сис от 16 ноември 1924 г., в което той му пише, че смята да го предложи

за член на БАН от страна на Историко-филологическия факултет.²⁸

На 8 март 1930 г. Вл. Сис подготвя специален "български брой" на в. "Народни листи" като притурка към юбилейния брой на вестника, издаден по случай 80-годишнината на първия чехословашки президент Т. Масарик. Той съдържа 26 страници и представя широка панорама на постиженията и културата на страната ни. Като автори в него се изявяват В. Рейхолец – посланик на Чехословакия в София, Хр. Борина и д-р Б. Вазов – български дипломати в Прага, П. Кюркчиев, проф. Ал. Теодоров-Балан, проф. М. Арнаудов, проф. Й. Пата, Лудвик Кубка, Вл. Сис, Р. Фридрих, А. Бенда, Ст. Чилингиров, Н. Станев, Ж. Бурилков и др. Броят е оценен от българското посолство в Прага като "богат принос в делото за взаимно познаване и сближение на чехословаки и българи".²⁹

В периода между двете световни войни Вл. Сис поддържа активни контакти и с най-изтъкнатите български литературни дейци като Дора Габе, Елисавета Багряна, Хр. Борина, Ал. Дзивгов, Кирил Христов и др. Той е живата връзка на българската литература с чешката общественост – осигурява преводи и публикации на произведения на българските автори в чешкия печат и на чешки автори в България. Неговото мнение е ценено високо от българските писатели и поети и те често се обръщат към Вл. Сис с молба да напише отзив или рецензия за произведенията им в чешките вестници и списания. "Получих Вашето писмо и ласкавата

Ви рецензия за моята "Звезда на моряка" в "Народни листи" – пише Елисавета Багряна до Вл. Сис в писмо от 24 януари 1932 г. – Благодаря Ви от сърце и за едното и за другото. Вие знаете сам, едно искрено възхищение и една ласкава дума са най-добрата утеха и награда за бедните поети, към които сегашният век е особено жесток".³⁰

Най-продължителни и плодотворни са контактите между Вл. Сис, Стилиян Чилингиров и Кирил Христов. Кореспонденцията със Ст. Чилингиров продължава до края на Втората световна война и в нея двамата творци обменят мисли и идеи, коригират взаимно свои трудове и др.³¹ Младият поет Кирил Христов непрекъснато изпраща на Вл. Сис новите си творби, благодарен му е за насърчението на литературното му дело в Чехословакия и за предоставените му от Вл. Сис десетки възможности за изяви в чешкия печат. Изключителна е заслугата на Вл. Сис и при подготовката на антологията на чешката поезия от страна на Кирил Христов.³²

Значителна част от дейността на Вл. Сис за укрепване на българо-чехословашките връзки се реализира чрез славянското движение. Като един от най-ревностните привърженици на теорията на неославизма, той поддържа тесни контакти с дейците на Славянското дружество в България С. С. Бобчев, Н. Бобчев, М. Маджаров, Ив. Евст. Гешов и др., публикува в неговите издания редица материали, пропагандиращи сближаването между разделените по политически и идеологически причини славянски държави. Този

негов принос е оценен високо в България и през 1934 г. Славянското дружество у нас го избира за свой почетен член.

Дейност в полза на България Вл. Сис реализира и на общественото поприще. През 1924 г. той става съосновател и секретар на създаденото в Прага дружество "Чехословашко-българска взаимност" с председател известния чешки художник Алфонс Муха. По-късно редовно участва в дейността му и организира различни чествания, посветени на България.

Вл. Сис поддържа постоянни контакти и с българските студенти и специализанти в Чехословакия. Той е активист на българските емигрантски студентски дружества "Българска седянка", Българско академично дружество "Хр. Ботев", Българско академично дружество "Кирил и Методий" и др., изнася лекции в тях, подпомага ги финансово и материално, съдейства за битовото и интелектуално адаптиране в чешкото общество на надеждни млади български учени, писатели и публицисти. Така например по препоръка на Никола Бобчев и на Боян Пенев през 1923 г. той не само устройва битово в Прага специализанта по чешки език и литература и бъдещ професор Борис Йоцов, но и го въвежда в чешките културни и научни среди.³³ От едно писмо на Б. Йоцов до Боян Пенев личи, че Вл. Сис се е ангажирал и с постъпки за осигуряване стипендия на младия учен.³⁴

Като утвърден българист и българофил Вл. Сис има значителен принос за мобилизирането на чехословашката общественост в полза на

България в трудни моменти от развитието ѝ. Така например през 1928 г., когато страната ни е сполетяна от тежка беда вследствие на голямото земетресение, той организира подписка на страниците на в. "Народни листи" за събиране на средства в помощ на пострадалите. В резултат са събрани над 600 000 лв., които са изпратени в България.³⁵

В годините на Втората световна война Вл. Сис участва в антифашистката съпротива в Чехословакия като сътрудник на британското разузнаване.

През 1946 г. Вл. Сис посещава България на път за Белград, където участва в първия следвоенен Славянски конгрес. От това време датира и последната негова публична изява в защита на българите – статията "България не е изменила", публикувана в чешкия вестник "Лидова демокраце" и препечатана от българския официоз в. "Отечествен

фронт". В нея авторът воюва за признаване на правото на България на реален участник в антифашистката съпротива и за удовлетворяване на безспорните ѝ етнически и исторически претенции за излаз на Бяло море.³⁶

След създаването на Чехословашката народна република и насилиственото ѝ обвързване със СССР Владимир Сис отново е преследван заради политическите си убеждения. На 3 януари 1949 г. той е арестуван, обвинен в опит за организиране на държавен преврат и е осъден на 25 години затвор. Умира в затвора в Леополдов през 1959 г.³⁷ Погребан е недалеч от крепостта на затвора, в гроб №1337.

В краткото политическо разведряване по време на "пращката пролет" през 1968 г. Вл. Сис е официално реабилитиран, но в условията на последвалата стагнация името и делото му потъват в забрава.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Вж. НИМ. Осн. фонд. инв. №21588-21651, 21657.
- ² НИМ. Осн. фонд. инв. №38257-38291. Постъпленията в Националния исторически музей за Вл. Сис дават ценна информация не само за неговия живот и дейност, но и за редица други теми и проблеми като: развитието на българо-чехословашките литературни, научни и културни връзки; дейността на българските емигранти в Чехословакия и взаимоотношенията им с българската легация в Прага; контактите на дейците на македоно-одринското национално освободително движение с чешката общественост; развитието на славянското движение между двете световни войни и др. В това си качество те са нов, неизвестен до момента и неизползван ценен извор за бъдещите изследователи.
- ³ Урбан, Зд. Из историята на чешко-българските културни връзки. С., 1961, с. 5, 49, 51.
- ⁴ Вж. Сис, Вл. Ние. Разкази от войната. Второ издание. С., 1915. (Липсват данни за първото издание).
- ⁵ Вж. Писмо на ген. Н. Жеков до Вл. Сис. Кюстендил, 25 авг. 1916 г., НИМ, Инв. №21593.
- ⁶ Годишник на Народната библиотека в София за 1914 г. С., 1915, с. 71.

7. Удостоверение, издадено от Българската академия на науките на Вл. Сис за възложената му задача от БАН да посети гръцки манастир. София, 15 дек. 1916 г. НИМ, Инв. №21592.
8. Гръцки ръкописи в Българската академия. От Владимир Сис. С., 1916.
9. ЦДА, ф. 176, оп. 4, а.е. 121, л. 1.
10. Sis, VI. Kritické dny Bulharska. Poznanki, v vahy a dojni v Praze, 1914.
11. Сис, Вл. Гробовете на Трикери. С., 1914.
12. Sis, VI. Makedonien. Zurich, 1914.
13. Сис, Вл. Ян Хус (1415-1915). С предговор от Иван Вазов. С., 1915.
14. Jozef Varovil. Kutucka do hrobu Vl. Sisa. ЦДА. ф. 108 К, оп. 2, а.е. 1616, л. 72.
15. НИМ. Инв. №38277/4. Писмо на Ив. Мърквичка до Вл. Сис. София, 3 ян. 1922 г.
16. Сис, Вл. Чешкият въпрос. – Славянски глас, г. II, кн. 4-5, с. 105-113.
17. Jubilejní Rocenka ceskoslovenske kolonie v Bulharsko 1868-1928. S., 1929, s. 76.
18. Чехословашки извори за българската история. – В: Извори за българската история. Т. III, С., 1985, с. 17-18; НБКМ/БИА. ф. 273, оп. 2, а.е. 2183, л. 2-3; НИМ. Инв. №8921.
19. Славянски глас. 1920, №3-4, с. 121-122.
20. Сис, Вл. Ческо-словенската република и нейните отношения спрямо България. Ст. Загора, 1919.
21. НИМ. Инв. №38277/2; ЦДА, ф. 369 К, оп. 1, а.е. 48, л. 1-3.
22. ЦДА, ф. 176, оп. 4, а.е. 121, л. 51-52.
23. Писмо на Л. Милетич до Вл. Сис. София, 27 ноем. 1926 г. НИМ. Инв. №38271; Писмо на Ив. Мърквичка до Вл. Сис. София, 26 ноем. 1926 г. НИМ. Инв. №38277/6; ЦДА, ф. 176, оп. 4, а.е. 3039, л. 43-46, 66-67; ф. 369, оп. 1, а.е. 48, л. 1-3.
24. Вж. Sis, VI. Novy Balkan. Praha, 1924; Кореспонденция на д-р Константин Йоз. Иречек с Марин Дринов. Състав. Вл. Сис. – В: Годишник на Народната библиотека в София за 1923 г. С., 1924, с. 133 и сл.; Нов джобен речник на чешки и български език. Т. I. Ческо-български. Съставил Вл. Сис. Т. II. Българо-чешки. Съставил Борис Иванов. Тржебич (Моравия), 1924 и др.
25. Вж. НИМ. Инв. №21635, 38264, 38277/7.
26. Пак там.
27. НИМ. Инв. №21633. От отпечатаните трудове личи, че Вл. Сис се е възползвал от съветите на проф. Й. Иванов по отношение на чешко-българския речник и на кореспонденцията на К. Иречек с Марин Дринов. Що се отнася до труда му "Новият Балкан" Сис е счел за необходимо да се довери само на политическите си възгледи на неославист. Доминиращата идея в труда му – създаване на голяма южнославянска федерация на Балканите, опираща се на три морета, черпи основание от т.нар. от него "Златен век на балканския славизъм от времето на Симеон, Самуил и Душан Силни, когато славянският елемент на Балканите е изгласкал победоносно елините". Както обаче правилно отбелязва проф. Й. Иванов, тази идея е неосъществима в политическите реалности на Балканите и в Европа след края на Първата световна война.
28. НИМ. Инв. №38269.
29. Писмо от Хр. Борина до Вл. Сис. Прага, 10 март 1930 г. НИМ. Инв. №21615.
30. НИМ. Инв. №21623.
31. Вж. ЦДА, ф. 108 К, оп. 2, а.е. 1616.
32. Писма от К. Христов до Вл. Сис. НИМ. Инв. №21600, 21608, 21612, 21626, 21632, 21644, 38268.

- ³³. Писмо на Н. Бобчев до Вл. Сис. София, 2 март 1924 г. НИМ. Инв. №21641; Писмо на Боян Пенев до Вл. Сис. София, 12 март 1923 г. НИМ. Инв. №21643.
- ³⁴. Вж. Тодоров, В. *Orega slavica* или назад към Борис Йоцов. Голяма чешка библиотека. 1995, н. 1, с. 6.
- ³⁵. ЦДА, ф. 176, оп. 5, а.е. 969, л. 10; Славянски глас, 1928, №3, с. 110.
- ³⁶. Сис, Вл. България не е изменила. – Отечествен фронт, 13 юни 1946.
- ³⁷. Точната дата на смъртта на Вл. Сис не е установена. Годината 1959 се базира на непотвърдени документално сведения от неговите племенници, живущи в България – Ружена Кочева и Маня Кръстева.

VLADIMIR SIS AND BULGARIA

(By documents from the funds of the National Museum of History)

Tsvetana Kioseva
Zdenka Paligorova

(Summary)

The contribution of Vladimir Sis (Bulgarophil, journalist, writer and translator) to Bulgaria, is presented by about 150 original documents from the fund of the National Museum of History. Vladimir Sis is practically unknown in our modern history because of the political repression to him in Czechoslovakia in 1949. The documents describe his contributions to the defense of our national interests in the period of 1912–1918. They also show Vladimir's participation in making a subscription list to raising funds in Czechoslovakia for helping the victims of the great earthquake on Bulgarian lands in 1928. Vladimir is famous for its assistance in developing scientific, literary and cultural relations between Bulgaria and Czechoslovakia in the period between The First and The Second World Wars.

It is concluded that Vladimir's work for Bulgaria and developing close relations between our country and Czechoslovakia, is highly appreciated as the contribution of other great Czech as K. Irechek, Iv. Markvichka, K. Shkorpil etc.

ЕТНИЧЕСКИЯТ ПРОБЛЕМ НА АВСТРО-УНГАРИЯ – ФАКТОР ЗА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ КРИЗИ НА БАЛКАНИТЕ 1875-1905 г.

Петър Каменов

Задълбочаването на разногласията между Великите сили по въпроса за “турското наследство” в Европейския югоизток по принцип се превръща в постоянна намеса на същите, налагащи решения, отговарящи на техните великоимперски аспирации. Предлаганите от тях реформи за подобряване положението на християнското население в Тракия и Македония са палиативни мерки, годни да продължат живота на Османската империя до момента, в който те самите са в състояние да извършат подялбата на нейните владения.

За три десетилетия в региона възникват неколкостранно опасни ситуации, които освен регионални се превръщат в континентални. Такива са Източната криза от 1875-1878 г., след 1885 г. ще я последва т. нар. българска политическа криза, която по същество е европейска до 1895 г. Крайният етап засяга последното десетилетие до 1905 г. С появата на кризисните явления на полуострова се формират и няколко етнически конфликта. Става дума за Източно-румелийския въпрос 1878-1885 г., следван от Македонския за годините 1878-1905 г. и кризата в Босна и Херцеговина през посочения период.

До голяма степен причината за тези остри противоречия, примесени със силни етнически конфликти, се дължат на аспирациите на Австро-Унгария на Балканите. Геостратегическата концепция на Балшлатц след аусглайха от 1867 г. определено е за прекрояването на географските и държавните граници в региона. Това е единственият начин многонационалната империя да се наложи като първостепенен фактор в Европейския югоизток. Основната цел е отстраняването на влиянието на царска Русия и превръщането на Балканския полуостров в колония на Дунавската империя.

Но съществуването на етнически конфликти в самата Монархия до голяма степен и пречи да разгърне изцяло възможностите си за реализацията на тези планове. Често пъти на австро-унгарската дипломатия се налага чрез дипломатически компромиси временно да промени насоките, но като цяло имперската доктрина запазва главните си приоритети. Всичко това изиграва решаваща роля за агресивната политика на Виена и Будапеща през този период.

Системата на австро-унгарския дуализъм способства за участието на широки кръгове от населението във външната политика. През тези години 45% от населението е от

славянски произход, а останалата част са немскоговорящите австрийци, унгарци и евреи. Претенциите на царска Русия за установяването на хегемония над Балканите често пъти се посрещат с разбиране и подкрепа от славяните на Хабсбургската империя. Главно от чехи, словаци и сърби. Това състояние на нещата предизвиква множество дебати в правителствените кръгове на Австрия и Унгария. Ето защо през последната четвърт на XIX век теориите за "единна държавна нация" стават средство за елиминиране на панславянската доктрина и асимилация на отделни етнически общности.

Европейският югоизток със своите периферни области, Босна и Херцеговина, Албания, Тракия и Македония, Пролитите и страните от региона, Турция, България, Румъния, Сърбия и Гърция, са от решаващо значение за стопанските, стратегическите и военно-политическите интереси на Великите сили. Глобалната политика на европейските държави е в състояние да определя развоя на събитията. Етническото и религиозното противопоставяне на Османската империя на борбите за национално единство и самоопределение на Балканите е също фактор за активизирането на австро-унгарската дипломация. От своя страна тази на Петербург поддържа тезата за преразпределение на "наследството на Турция", с оглед решаването на Източната криза, т.е. на етническите проблеми и намаляване на противоречията в Европа.

Анализът, извършен от автора с помощта на редица факти и документи посочва, че става дума за

колониална експанзия в ущърб на балканските народи под формата на "безвъзмездна помощ" под "егидата на европейската цивилизаторска мисия" в региона.¹ Стременията на царска Русия и Австро-Унгария с участието си в преразпределението на османските владения от своя страна води до засилването на етническият национализъм на Балканите. В тази насока, в Австрия съществува доктрината за пангерманизма, насочена срещу словенците, унгарците и чехите, в Унгария тезата за "единна държавна нация" означава асимилация на неунгарските етнически общности в областите Фелвидейек (дн. Словакия), Трансилвания и Банат и Бачка, както и в Хърватско.²

От посоченото досега следва, че етническият проблем в Австро-Унгария представлява фактор с определени функции за формирането на сложната балканска политика през посочения период. Българските и чуждестранни автори, занимавали се с подобни теми, насочват вниманието ни към проблемите за двустранните или многостранните противоречия на Великите сили в борбата им за хегемония в района на Балканите.³ Като специалист по проблемите на австро-унгарската дипломация за посочения период съм на мнение, че етническият въпрос в бившата Дунавска империя – център на европейските стратегически противоречия, е главния фактор за ускоряването на кризисните процеси в Европейския югоизток.

Едновременно с това предпоставките за разширяване на австро-унгарската експанзия се увеличават, предвид на слабостта

на балканските държави. В този случай наблюдаваме три етапа на развитие на етническия въпрос, като оформено явление във външната политика на Дунавската монархия. Първият период 1875-1878 г. завършва с разпокъсването на България и с възможност за териториални претенции от страна и на останалите страни от региона. Вторият засяга времето на Голямата криза 1885-1895 г., съпроводена с военни конфликти, териториални изменения и засилването на етническите противоречия. Последният 1895-1905 г. е свързан с опитите на царска Русия и Австро-Унгария да тушират острите проблеми на Балканите с оглед намаляване на напрежението и ограничаване на националните претенции в региона.

Преди да пристъпим конкретно към разглеждането на посочените етапи, трябва да се посочи факта, че включването, а не участието на балканските държави и народи в конфликтите е своеобразен начин за "прочистването" на региона, съобразно с интересите на една или друга глобална стратегия, изградена на принципа за абсолютната хегемония. Фактът, че до 1878 г. по-голямата част от Балканския полуостров е "собственост" на Османската империя, то с появата на т.нар. национални теории за географското и историческото право на практика означава ново преразпределение на Европейския югоизток. И при двата случая противопоставянето на християнския национализъм на османския спомага за настъплението на великоимперския хегемонизъм.⁴

Появата на австро-унгарския национализъм всъщност маркира

появата и развитието на хегемонизма, който в реални обстоятелства води териториална експанзия в региона. След 1867 г. до 1871 г., т.е. до "ерата на Андраши", датираща от 1871 г. до 1879 г., в центъра на вниманието на Балшлатц е обединението на Германия и намеренията на Русия да възстанови активното си присъствие в Европа и на Балканите. Но с назначаването на поста министър на външните работи на граф Андраши, приоритетите за австро-унгарската дипломатия са овладяването на Европейския югоизток и изграждането на нова система за сигурност, отговаряща на аспирациите на Дунавската монархия.

Тези сериозни промени от своя страна не променят съществуването на етническите конфликти в Хабсбургската империя. Източната криза от 1875-1878 г. поставя на първо място въпроса за славянството като реална опасност за просъществуването на Австро-Унгария. Широкият диапазон на териториално развитие – Босна и Херцеговина, България с Македония и Тракия, принуждават дипломатията на Балшлатц да пренасочи "съюзническите си задължения" към нови възможности.

Германското обединение и появата на Първия германски райх в Европа безпокои граф Бойст, министър на външните работи на Австро-Унгария (1866-1871 г.). Последният е на мнение, че нова Германия е заплаха за Монархията и едно споразумение с царска Русия гарантира просъществуването на Австро-Унгария в Европа. Със съгласието на Русия е възможно и преразпределението на Балканите

за сметка на Османската империя. Но съществува и етническо неразбирателство относно формирането на външната политика. Главните противници на "антигерманската" линия са славяните (чехи, поляци и сърби).

"Ерата на Андраши" коренно променя външната политика. С оглед осъществяването на австро-унгарската хегемония на Балканите се налага доктрината за "силна и просперираща Унгария", в която господства идеята за "единна държавна нация". Наравно с Андраши съавтор на тази доктрина е унгарският премиер К. Тиса (1875-1890 г.). Неговото виждане е: "В границите на Унгария може да има само една жизнеспособна нация – това е унгарската нация".⁵

От културно-религиозна и езикова точка кралство Унгария през този период е поликултурна държава и е пъстра картина от езикови общности. Според статистиката от 1898 г. при население от 18 милиона унгарците са – 54,5%; 16,1% са румънци; 10,7% са словаци; 10,4% са немци; останалите са южнославяни, цигани и евреи.⁶ При това стечение на обстоятелствата формирането на външната политика зависи изцяло от преразглеждането на реалните възможности. И тъй като руско-австро-унгарският антагонизъм е от съществено значение за съдбата на Балканите, то след 1871 г. граф Андраши разчита главно на Германия и Англия. Новата формула намира подкрепата на кабинета на К. Тиса, който в годините 1875-1890 целенасочено се стреми към пълното асимилиране на малцинствата.

Тази доктрина по време на Източната криза засяга предимно съдбата на южните славяни (сърби, българи, бошняци и черногорци). Тактиката на Балплатц цели разрешаването на конфликтите, но в съответствие на имперските планове за разширяването на Монархията на Балканите. Андраши и Тиса пледират за "едно силно присъствие в региона, но без образуването на силна славянска държава" – заплаха за етническия характер на полуострова.⁷ По същество това означава, че в "териториално отношение аспирациите на Австро-Унгария трябва да бъдат задоволени, или никакви изменения не са валидни за Виена и Будапеща".⁸

При управлението на кабинета на Ристич, съвместно с коалицията на Блазнавац и Гарашанин, възниква ситуацията, според която е възможно да последват териториални промени в полза на Сърбия. За периода 1876-1878 г. частичните придобивки за Белград стават все по-осезаеми, но при условие, че сръбските политици се откажат от Босна и Херцеговина. От фонда на Б. Калай научаваме за постигнатото споразумение през 1877 г. с Белград за териториалните компенсации, но за сметка на България и Турция. Но по онова време Будапещенската конвенция от април с.г. все още не е в сила. Това означава, че Монархията не е съгласна за военна операция на Балканите.⁹

Руско-турската война от 1877-1878 г. се посреща със смесени чувства от народите на Хабсбургската империя. Без поляците, останалите славянски общности я възприемат

положително. Но унгарците, австрийците и румънците заемат отрицателна позиция. До голяма степен етническият конгломерат в Дунавската монархия е силно свързан с "отечеството" под егидата на Хабсбургската династия, която от своя страна определено е против засилването на царска Русия под надслова за "освобождението на славяните" от Османската империя. През този период, например, румънското население в Трансилвания все още се ползва със значителна автономия за разлика от славянските етноси в Словакия или Войводина. Спогодбата на Букурещ с Виена от 1876 г. също е фактор за поддържането на що годе нормални взаимоотношения между Румъния и Австро-Унгария. Краен резултат от тази политическа тенденция е влизането на Букурещ през 1883 г. в съюза на императорите.

Доста автори считат, че в хода на войната руската дипломация коренно противоположно е окачила австро-унгарската позиция по отношение на освобождението на българите и че с присъствието си в България, т.е. в Княжеството и Източна Румелия, е проведено етническо прочистване на мюсюлманското население в отделни райони.¹⁰ Според мен налице са следните активи и пасиви на руската дипломация в зависимост от сключената Будапещенска конвенция от 1877 г. На първо място, сделката е в полза преди всичко за Австро-Унгария в значителен размер, по-малко за Русия, а колкото до България – нищо. С езика на специалиста може да се направи следното заключение – сериозна грешка за руската дипломация.

Със Санстефанския прелиминарен договор отново налице е следващата грешка, коствала на българския народ няколко поредни войни. Решенията на Берлинския конгрес от юни-юли 1878 г. може да се окачат като сериозна победа за австро-унгарската дипломация. С разпокъсването на България на пет части българската нация се превръща в преследвана етническа общност в онези райони, които се връщат на Османската империя след 1878 г. В потвърждение на това са следните примери:

В Източна Румелия положението е следното – от цялото население на областта българите са болшинство – т.е. от общо 686 707, турци са – 384 718, гърци – 71 936, в същото време до края на 1878 г. допълнително българското население нараства с още 50 000 бежанци от Източна Тракия и Македония след Кресненско-Разложкото въстание от с.г. За сметка на това Високата Порта претендира за пълен сюзеренитет на Портата, за въвеждане на турски гарнизони в главните градове на областта, на турския език като официален, намаляване броя на румелийската милиция и поставяне на същата под командването на турската армия.¹¹ Другата крайност засяга българските интереси в Македония. Тук положението в значителна степен е по-лошо.

Разгромът на Турция във войната засилва и способства за увеличаването на етническото и политическото преследване предимно на българите в Одринско и Македония. Кресненско-Разложкото въстание и Охридското съзаклятие още повече засилват терора в тези области. Портата предприема специални мерки

за собствената си "стабилизация", за целта се ликвидират бератите на българските владци в Македония. Поощрява се развитието на разбойничеството, главно в Битолски вилает. Религиозният признак се превръща в основен критерий за официалното признаване на една или друга етническа общност. Често пъти с "благословията" на турската власт Гръцката Патриаршия действа в полза на своите мегало-хегемонистични аспирации. В това отношение, както посочва и Хр. Стилянов, не изостава и Сърбия.¹²

В същия дух са и сведенията, издадени от Патриарх Кирил в монографията му "Българската Екзархия – Одринско и Македония след Освободителната война 1877-1879 г.". Конкретно той посочва, че Портата отказва да изпълнява член 23-ти за въвеждането на автономия във всички области на живота, като за сметка на българите се провеждат гонения, отнемане на имотите и преследвания.¹³ Великите сили на практика целят запазване на османското присъствие на Балканите, което е "средството" за възпиране на Русия и България. Но в даденият случай, въпреки помощта на руската администрация, допуснатите грешки на Берлин от 1878 г. оказват негативното си влияние за България.

От своя страна главният представител на Австро-Унгария в Пловдив Бенямин Калай по категоричен начин защитава турските представители и се опитва да "убеди" Екзарха в "правотата си", т.е. варианта за католицизирането на българското население в Македония.¹⁴

Паралелно с това, мощната пропаганда на австро-унгарския печат непрекъснато подсказва за "важността от спокойствие и нормализиране" на положението след войната в т.нар. "стратегически райони".¹⁵ Главното ударение е Босна с Херцеговина.

По силата на споразумението от Будапеща от 1877 г. и решенията на Берлинския конгрес от 1878 г. двете области са окупирани от Австро-Унгария. Правителството на К. Тиса в Будапеща поставя искането в никакъв случай славянското население да не бъде поддържано за сметка на мюсюлманите или католиците. След военната операция, започнала от 1879 г. и завършила през 1883 г., двете провинции са със специален статут, а по времето на "ерата" Калай, считана от 1887 г. до края на XIX век, същите са подложени на масирана етническа обработка. Авторът на програмата е Калай, който въвежда обособяването на т.нар. Босненска нация.¹⁶ В значителна степен както унгарските, така и австрийските кръгове заедно с хърватските също се чувстват притеснени във връзка с териториалното разширение на Монархията, но граф Андраши съумява да наложи тезата си за "постоянното присъствие в региона".¹⁷

И трите етапа са от решаващо значение за разширяването на австро-унгарското присъствие на Балканите, придружено от сериозни териториални промени, като: Освобождението на България и нейното разпокъсване, увеличаването на територията на Сърбия и Румъния

и в двата случая за сметка на българите. С частичната реставрация на османския гнет в региона на практика Великите сили дават да се разбере, че те са онези които ще дирижират положението. Австро-Унгария и Англия се превръщат в "част от Балканите" в резултат на окупацията на Босна-Херцеговина и Египет, както и на о-в Кипър 1879-1881 г. Освен това, Балплатц в лицето на Форейн офис спечелва изключително силен съюзник против Русия.¹⁸

Етническо прочистване в първата фаза на кризата на 1875-1878 г. е имало, предимно като то е насочено против християните, населяващи по онова време европейските владения на Турция. Гоненията в България по време на Руско-турската война са в резултат на масовите изселвания, естествен продукт на военните действия, засегнали мюсюлманското население. Най-важният случай е, че впоследствие се образуват нови кризисни конфликти, довели до образуването на втората фаза от кризата от 1885-1895 г.

Характерното за този период е, че в Хабсбургската империя след териториалното разширение на Балканите се засилват процесите на етническата асимилация, която предимно засяга славянските малцинства. Както от австрийска, така и от унгарска страна се прави всичко възможно за "облагородяването" на нацията. Същевременно във Виена не са доволни от унгарските действия, главно насочени срещу хърватите. В процеса на утвърждаването на пангерманизма или унгаризма, често пъти избухват пререкания в дуалистичната система. През 80-те години

Будапеща е значително по-активната страна, въпреки че и през 90-те години се запазват с пълна сила законите постановки в тази насока.¹⁹

Съглашението с Хърватско от 1868 г. на практика поставя последното под унгарска зависимост или както се изразява Андраши, "де юре и де факто" тази страна принадлежи на короната на Св. Стефан. Същата е длъжна да осигурява за общия бюджет средства на стойност 56%, докато за самата нея остават само 44%.²⁰ Приетият на 7.XII.1868 г. закон за "Равноправието на националностите" определя, че унгарският език е държавният език за всички граждани на кралство Унгария. През 1869 г. е приета Конституцията на кралство Унгария, но с такава не разполагат останалите малцинства. Последвалите "Закона на граф Сапари" от 1890-1892 г. и този на барон Банфи от 1896-1899 г. всъщност изцяло централизират държавния апарат, в който няма място за гражданите на страната с неунгарско потекло.²¹

За периода 1875-1890 г. правителството на К. Тиса изцяло съумява да ликвидира вътрешната автономия на т.нар. Словашка околия, при което процентът на маджаризация във Фелвидйек (дн. Словакия) е най-висок, за разлика например от Трансилвания.²² Тези факти са от значение за изясняването на балканската политика на Австро-Унгария през тези години. Немалка роля изиграва и политиката на противопоставяне на опитите на царска Русия да се наложи като фактор в Европейския югоизток.

Със започването на българската криза 1885-1895 г., която всъщност

е европейска, разногласията за сфери на влияние се засилват предимно между Хабсбургската империя и Русия. В дадения случай балканските държави Турция, България и Сърбия отново са централните фигури в глобалната стратегия на Великите сили. Според документите на Балплатц с обявяването на Съединението 1885 г. градусът на напрежение в Унгария по повод етническите противоречия, засягащи предимно въпроса за автономията на населението на Южна Унгария и Фелвидйек (дн. Словакия), се увеличава. Кризата на Балканите се превръща в съществен момент. Австро-унгарската дипломация, базирайки се на Тайната конвенция със Сърбия от 1881 г., се стреми да избегне противоречията и затова оказва помощ на Белград за военната операция срещу България.²³

Аспирациите на Белград за териториално разширение се тълкуват от Виена и Будапеща като сериозен повод за отстраняването на опасността, наречена панславизъм. Граф Калноки е категоричен, заявявайки, че отблъскването на "руската опасност води до противопоставянето на Сърбия с България".²⁴ Във връзка с изказването на Калноки унгарският печат публикува статията на Андраши и Тиса за съединението на Източна Румелия с Княжеството: "Обединението на двете области засягат преди всичко Турция, но в известен смисъл и нашите интереси. Колкото до Сърбия, сега е момента да възстанови статуквото, регламентирано от Берлинския конгрес".²⁵

Вестниците "Пестер Лойд" и "Винер Тагеблат" в унисон с политиката на Калноки, всъщност доктрината на Андраши от 70-те години, посочват, че териториалните промени в полза на България ще наложат нов ред на Балканите, тъй като Русия подкрепя всякаква акция, насочена срещу целостта на Османската империя.²⁶ Правителствената клика на Гарашанин, Балзнавац и Ч. Чиятович, прибягват до абсурдното положение, като настояват пред Б. Калай за признаването на "териториалните компенсации на изток". Последните обхващат градовете Трън, Брезник, Кулата, Видин и Кюстендил.²⁷

Военната авантюра на сръбските политици завършва с разгром за плановете на Белград да осъществи т.нар. Начертание с автор Гарашанин. Дипломацията на Балплатц се опитва да противопостави и Турция на Съединението, като със специална нота от октомври 1885 г. настоява пред Портата за военна окупация на Източна Румелия по силата на Берлинския договор.²⁸ Печатът на Унгария и Австрия отново поема активна кампания, с която се стреми на всяка цена да обрисова опасността от нова балканска война на фона на "българската агресия в региона и непризнаването на решенията на конгреса".²⁹ В основата на своята балканска политика и с оглед да намали до минимум етническите противоречия в Монархията, дипломацията на Балплатц организира конференция във Виена на страните членки на Тройния съюз през октомври 1885 г.

Липсата на взаимни интереси и противопоставянето на Германия

и Русия за намесата на Турция в събитията, както и отказа на Русия да се съгласи с анексията на Босна и Херцеговина, довеждат до признаването на новото статукво в региона, т.е. българското съединение. На практика тази промяна засилва позициите на България и с промяната на границата страната придобива по-голям авторитет. На съвещанието на Делегациите през февруари 1886 г. Калноки извършва важни предложения, засягащи глобалните интереси на Дунавската империя. На първо място, на поста посланик в Цариград е назначен барон Каличе, а в София за генерален консул – Ст. Буриан, Калай поема поста гл. секретар на Външното министерство, извършена е промяна и в Белград.³⁰

Дипломатическите промени не са случайни – те доказват, че в момент на необходимост стратегията на Австро-Унгария продължава да играе важна роля в региона. Правят се сондажи с Берлин и Лондон относно анексията на Босна и Херцеговина, като се посочва, че тази операция е от значение за умиротворяването на Балканите, предвид българските събития и сръбските настоявания за териториални компенсации.³¹ Форейн офис в отговора си до Уайт, посланика на Англия при Високата порта, одобрява австро-унгарските аспирации. Едновременно с това съветва Балплатц да засили влиянието си на Балканите, предимно в Румъния, България и Турция. В доклада си лорд Грей посочва, че министър Солзбъри е наредил на Уайт да бъде оказвана максимална подкрепа за австро-унгарските планове, които касаят положението на

Балканите и по-специално посочените в документа държави.³²

В документите на Ст. Буриан и Б. Калай за периода 1885-1887 г. често се посочва използването на кризата в България и на Балканите за нова териториална промяна, визирайки освен анексията на Босна и Херцеговина, но и откъсването на Македония. Калай в доклада си до Калноки от есента на 1886 г. сочи, че рано или късно България и Сърбия ще поставят този въпрос на масата с цел да притиснат Турция за максимални отстъпки.³³ Разширяването на политическата криза 1886-1887 г. в Княжеството временно отвлича вниманието от Македония и от етническите противоречия в Монархията. Но с намесата си в България царска Русия предизвиква засилването на антируските чувства в европейските страни.

Граф Калноки предлага на Форейн офис и Берлин, а така също и на Високата порта, да се създаде съюз за противопоставянето на руските домогвания в Европейския югоизток. Прави впечатление, че от балканските държави нито една не подкрепя руската инициатива за военна окупация на България, като най-голяма съпротива оказват Турция и Румъния.³⁴ Мисията на генерал Каулбарс дозасилва напрежението и в резултат на това е създадена Средиземноморската антанта през пролетта на 1887 г.

Събитията в България 1885-1887 г. се тълкуват различно от малцинствата в Дунавската монархия. В подкрепа на България особено активно се включват предимно чехите, докато поляците считат,

че създаването на „велика България“ означава силно руско присъствие в региона, което ще доведе до русификацията на Балканите.³⁵ Унгарците и хърватите подкрепят политиката на Калноки, т.е. поддържат доктрината за активна политика от времето на Андраши.

През лятото на 1886 г. граф Калноки представя на Коронния съвет секретен меморандум, в който се разкриват най-важните моменти от стратегията на Австро-Унгария: Активна дипломатическа работа за привличането на България, Турция и Румъния в блок под егидата на Монархията с очертани териториални промени. След анексията на Босна и Херцеговина – преразпределение на Македония между Австро-Унгария и евентуално България и Сърбия. Румъния да получи компенсации под формата на крупни заеми без лихва и превъоръжаване на армията си. Турция да направи териториални отстъпки на България в районите, граничещи с бившата Източна Румелия или каазите – Кърджалийска, Смолянска и Родопска.³⁶

Но до края на 1887 г. тези намерения остават на хартия без съществени резултати. Причините са острите политически пререкания в България с идването на Фердинанд в Княжеството и създаването на правителството на Ст. Стамболов. Първата стъпка на Стамболов е да отхвърли предложението, направено от руския посланик Нелидов до Високата Порта от края на 1886 г., което предвижда: Военна помощ за Турция за възвръщането на Източна Румелия, подписването на конвенция за свободна търговия на двете

страни, в това число и безпрепятственото преминаване на руската военна и търговска флота през Проливите и накрая – военна конвенция за възвръщането на Босна и Херцеговина в Турция.³⁷

Чрез Буриан Стамболов предлага широка програма за присъединяването на България към Средиземноморската антанта с условието българските интереси в Македония да бъдат възприети и уважавани. При управлението на Стамболов „Македонският въпрос“ придобива изключително значение за европейската дипломация, както и за плановете на България за национално обединение. Ръководните кръгове на Австро-Унгария продължават да се ръководят от правилото, че панславизмът, който е заразителен за Сърбия и България, продължава да е прекалено войнствен, поради което с териториалното си разширение и едната, и другата страна се превръщат в сериозни конкуренти на Виена и Будапеща. В този аспект докладите на австро-унгарските дипломати от Цариград, Букурещ и Белград са категорично против идеята за териториални отстъпки. Единствено против това отношение е Буриан, според който оказването на подкрепа за България при условие, че същата ратифицира редица документи с Турция, трябва да бъде толерирана от Австро-Унгария.³⁸

Редица трудове на унгарски колеги потвърждават тази теория, още повече, че до края на управлението на Ст. Стамболов въпросът за Македония остава открит без особено полезни резултати за българската кауза. Правителството на К. Тиса

е негативно настроено що се отнася до преразпределението на Македония, било то със Сърбия или България. Паралелно с това в Будапеща считат за целесъобразно (реч пред Делегациите – 1889 г.) първо да бъде решен въпроса с Босна и Херцеговина и чак след това със Сърбия.³⁹ Политическата криза в Сърбия през 1889 г. достига сериозни размери и това говори, че съюзът с Австро-Унгария е пагубен за “националните интереси на сръбството на Балканите”.⁴⁰

Бившият външен министър граф Андраши в меморандум до император Франц Йосиф също пише за “това, че е против теорията да бъдат дадени териториални компенсации за Сърбия”, посочвайки, че на този етап е нужно въдворяването на ред на Балканите.⁴¹ На България отново се предлага да следва неотклонно пътя на “приятелство” с Турция и Австро-Унгария, като за това, се посочва в доклада на Буриан, е възможно Княжеството да придобие седем берата за Македония и разширяване на автономията на българите в областта.⁴²

Опитите на Н. Пашич да постигне двустранно разбирателство със София на база териториалното си разширение, т.е. подялбата на Македония при участието на Гърция, завършва с фиаско. Стамболов от своя страна в разговор с Буриан посочва, че за България решаването на този въпрос – македонският, е от първостепенно значение и той е готов да преговаря с Високата Порта.⁴³ След свалянето на правителството на Тиса през пролетта на 1890 г. настъпват леки промени в законодателството на

кралство Унгария при управлението на кабинета на граф Сапари.

Проследявайки автентичните документи от периода става ясно, че новото правителство далеч не е готово за модернизирването на държавно-административната и правната система на кралството, и то в полза на малцинствата с изключение на едрата аристокрация. И въпреки всичко, от решенията на унгарския Министерски съвет става ясно за известни промени, продиктувани от необходимостта от заздравяването на дуалистичната система. За какво става дума? Законът на граф Сапари, влязъл в Кодекса, определя, че се увеличава броят на хърватските депутати в Парламента (унгарския), броят на депутатите в Сабора на Хърватско също се увеличава и се разширяват културно-религиозните права на населението, (което означава, че църковните служби в Загреб и другите градове може да се води на три езика – латински, хърватски и унгарски).⁴⁴

След одобряването на тази законно-административна процедура от Министерския съвет и Делегациите усилията на кабинета на Сапари и Балплатц се насочват към реализирането на главните задачи на хегемонистичната политика на Дунавската империя на Балканите. Теорията на Бени Калай, който от 1887 г. е губернатор на провинциите Босна и Херцеговина, на този етап съумява да наложи идеята за “босненската нация” официално чрез Министерството на Външните работи. Самият той пише в доклада си до Калноки: “Постепенно, но целенасоченото въздействие над населението,

предимно мюсюлмани и католици, е решението, от което имаме нужда. По този начин ще спрем сръбското проникване, а от там и появата на велика Сърбия".⁴⁵

За целта на тази теза са отпуснати различни финансови средства, осигуряващи пълното надмощие на австро-унгарското присъствие. За строежа на ж.п. линии, мостове, казарми и административни сгради и манастири за периода 1887-1897 г. биват изразходвани средства от 87 млн. крони.⁴⁶ Официалните езици в обществения живот са немски и унгарски. Със специален декрет от 1892 г. се постановява откриването на колежи и интернати за подготовката на държавни чиновници в областта на администрацията, правото, полицията и други.

Стабилната политика на Ст. Стамболов до голяма степен спомага за временното стабилизиране на австро-унгарските планове за Балканите. Сключването на френско-руския съюз от 1892 г. се възприема като официално противопоставяне на Русия на съюза на Тримата императори. В печата и в делегациите доста често се говори за "новата руска експанзия" пледираща както за "място под слънцето", на Балканите, така и за ликвидацията на Османската империя.⁴⁷ Поради тези обстоятелства през първата половина на 90-те години или до 1895 г. дипломатията на Балплатц не изпуска от очи българските искания, стремейки се да ги удовлетвори съобразно собствените си имперски аспирации.

През цялото време на управлението на Стамболов Австро-Унгария води една "специална политика"

по отношение на Македония и Княжеството. Постепенното обвързване на Белград с френско-руския съюз през 90-те години подсказва на Виена и Будапеща, че се налага да се правят все повече отстъпки на София. Все по-често в печата се пише за това, че с промяната на силовите възможности в Европа, запазването и разширяването на Средиземноморската антанта е от първостепенно значение, особено ако след Турция и Италия към нея бъдат включени Румъния и България.⁴⁸

Въпреки сериозните си успехи австро-унгарската дипломатия не успява правилно да реши т.нар. македонски въпрос, тъй като в стремежа си да наложи глобалното си присъствие в югозападния дял от полуострова не подкрепя българските стремежи. То проличава от липсата на правилно оценяване на етническият характер в самата Македония. Естествено за това си има и причина. Главно неуспехите на Балплатц по отношение на балканските страни се крият в наличието на остри конфликти в тази насока. През 90-те години отново на дневен ред възникват въпросите за регламентирането на етническият въпрос в рамките на австро-унгарския дуализъм.

Още повече, че Австро-Унгария като велика сила в Европа за този период винаги е налагала такива решения или политически модели, които впоследствие се оказват реална предпоставка за въвеждането на нови доктрини при опита на всяка появила се етнонационална криза на Балканите да противостои на нейния стремеж към глобална хегемония в региона. Поддържането на адекватен

балкански модел през този период е сериозно изпитание за европейската дипломация.⁴⁹ В този аспект нито царска Русия, нито Австро-Унгария съумяват да издържат. Геополитическите реалности през последната четвърт на XIX век водят до противопоставянето на Европа под формата на военни алианси.

Ищван Бибо в своя труд констатира, че характерното за миналото е идентично и за днес. Той пише, че "национализмът, умело режисиран, води до състоянието, при което е невъзможно равновесието в отделните региони, тогава настъпва претекста за агресия".⁵⁰ Доктрините на Австрия и Унгария имат за цел да "увековечат" дуализма, ето защо Ендре Ковач посочва, че липсата на признаване на малцинствата води до изострянето на противоречията в Монархията.⁵¹ При тези обстоятелства етническият проблем през 90-те години засилва агресивността на Монархията на Балканите.

Разширяването и засилването на съюза на неунгарските общности (сърби, словаци и румънци) през 1893-1896 г. е сериозен признак за противопоставянето им на плановете на дуализма в Европейския югоизток. Последното означава, че страни като Сърбия и Румъния се превръщат в претенденти за "наследството" на Австро-Унгария. Давлението на държавния национализъм и имперския хегемонизъм се възприема като опасност за съществуването на балканските държави.

Програмата, която остава в сила до края на деветнадесети век, предвижда широки автономни правомощия за малцинствата в отделните

области на обществено-политическия, културно-религиозния живот и държавната администрация.

Втората конференция, проведена в Будапеща, предвижда допълнително изграждане на т.нар. национални околии или жупи, в които местното население като етническо малцинство е в правото си да избира своя администрация и областни органи с представители в Парламента.⁵² Правителството на Ш. Векерле (1892-1896 г.), сменило това на граф Сапари, изпада в сложно положение. Налице са няколко причини. Паралелно с нерешения етнически въпрос в Австро-Унгария, и то в Унгария, след правителствената промяна в София с кабинета на д-р К. Стоилов възникват проблеми с лоялността на България в геополитически план. Следващата неприятност произлиза от преговорите в Петербург, на които сръбската делегация възприема руската позиция за обвързването на Сърбия с руско-френския алианс от 1892 г.⁵³

На трето място, след 1894 г. по искането на Белград, т.е. на правителството на Пашич-Новакович, във Виена е получена декларация, включваща сръбските претенции относно състоянието на сръбското малцинство в Южна Унгария.⁵⁴ Тези резки промени повишават националистическите страсти в Унгария и като резултат от това дипломатията на Балплатц започва отработването на плана за преразпределението на региона. В тази насока граф Калноки в изказването си пред Делегациите предлага следното:

1. Засилване на натиска спрямо България и Турция за частичната

подялба на Македония, като долината на Вардар се включва в Австро-Унгария.

2. Ограничаване на сръбските аспирации на полуострова относно нейното разширяване.

3. Изграждане на военно-политически блок в Европейския югоизток, гарантиращ на Дунавската монархия абсолютно превъзходство.⁵⁵

Промяната на правителството в София през май 1894 г. се посреща като проява, насочена срещу интересите на Монархията в Европейския югоизток. Калноки лично и многократно настоява за уточняване на българската позиция, но предимно в рамките на външната политика на Стамболов. Политическият печат на Австро-Унгария усилено третира въпросите за "появата на нова балканска криза, имаща за цел да дестабилизира Европейска Турция с оглед новото преразпределение на областите със смесено население". Буриан провежда серия от срещи и разговори с премиера д-р К. Стоилов, като определено е доброжелателно настроен към българските планове за придобиването на автономия за Македония.

Естествено съществуват известни различия в стратегията на София и Виена, което е продиктувано предимно от прекалените амбиции на Монархията да дирижира изцяло Балканите като свой протекторат. В дипломатическите преписки се посочва, че окончателното регулиране на проблема с Македония зависи предимно от постигането на трайно разбирателство между Турция и България, от една страна, и от Австро-Унгария, от друга. Едновременно с това да бъдат отчетени интересите

на всички етнически групи в областта.⁵⁶ Етническото противопоставяне на мюсюлманите и християните в Македония до голяма степен е отражение на обстановката в Босна и Херцеговина след 1883 г., т.е. след пълната военна окупация на тази провинция.

Въпреки постигнатото от Стамболов за периода 1890-1894 г., основният въпрос за политическата автономия на Македония остава неразрешен. От друга страна, преговорите между Атина и Белград от 1893 г. за "фиксираното определяне на границите на Македония, на база присъствието на етническите малцинства, поставя София в крайно неприятно положение".⁵⁷ В доклад до Балплатц Буриан категорично заема българската страна. Конкретно посочва, че "приобщаването на България ще зависи главно от признаването на българските интереси в Македония и същевременно от присъединяването на отделни райони от областта в пределите на Княжеството".⁵⁸

За да бъдат парирани действията на сръбската и гръцката дипломация, чрез печата Балплатц внася засилване на напрежението в района. "Пестер Лойд", "Винтер Тагеблат", "Пеши Хирлап" и други в публикациите си тенденциозно посочват, че при активното съдействие на Русия е възможно ново разпределение на силите на полуострова, особено ако бъде постигнато българо-руско помирение.⁵⁹ В края на 1895 г. Буриан отново прави ход на "добра воля", с който подчертано подкрепя българската страна в преговорите с Високата Порта за

постигането на нормални българо-турски отношения. Поводът е нахлуванията на въоръжени чети в Македония, толерирани от българските власити. От своя страна, както съобщава Буриан, турските власти предприемат широкомащабна акция за изолирането на българските райони и изявяват предпочитанията си за гърци и сърби.⁶⁰

От особено важно значение за плановете на Балплатц на Балканите се оказва фактът, че от края на 1895 г. Петербург започва сериозна офанзива по пътя на дипломатията с оглед постигане на помирение със София. Българската страна чрез Гешов и Данев също търси път за сближаване на "общите интереси". Руският министър Лобанов-Ростовски съвместно с Татишчев подготвят почвата за помирението, повод със значение е покръстването на престолонаследника принц Борис.⁶¹ Руската инициатива е от своя страна да предизвика нови антиславянски и антируски чувства в двете столици на Австро-Унгария.

Активизирането на руско-българските разговори и неофициалните срещи на практика поставят австро-унгарската политика в изпитание, тъй като във Виена и Будапеща все още не са наясно как да извършат преразпределението на Македония така, че и двете страни (Монархията и България) едновременно да постигнат разбирателство.⁶² Съществува и презумпцията, че при постигането на руско-българско сътрудничество възможността за цялостно преустройство на българската външна политика е сериозна преграда за интересите на Дунавската империя. В това отношение е изказването

на Голуховски пред Делегациите за разговорите на българската делегация в Петербург, водена от известния русофил митрополит Климент.

Управляващите кръгове на Дунавската монархия са единни по въпроса, че руско-българските преговори за помирение плюс активната проруска политика на Белград след 1889 г. дават сериозни преимущества на царската дипломатия в най-скоро време да възстанови своето силно присъствие за сметка на Европейска Турция и Австро-Унгария.⁶³ Тази постановка е повода за Балплатц да засили своята дипломатическа инвазия посредством Буриан в София. От особено значение са докладите на същия, засягащи политическото положение в България във връзка с преговорите в Петербург.

Буриан счита, че са възможни промени в ръководните среди на Княжеството, тъй като партията на Др. Цанков и тази на П. Каравелов, независимо че са за възстановяване на дипломатическите отношения с царска Русия, едновременно имат различия относно личността на Фердинанд. Каравелистите дори настояват за въвеждането на княза под строга отговорност за десетгодишния разкол в руско-българските връзки.⁶⁴ Паралелно с това в Белград са на мнение, че възстановяването на "братските" отношения на Петербург със София ще повлияят негативно на сръбските "исконни интереси на Балканите". В своя доклад до Делегациите Б. Калай посочва следното:

"Сръбските политици се страхуват от това, че България отново

ще стане прицелна точка за руските интереси за Проливите и същевременно сръбските претенции за Македония няма да имат разрешение".⁶⁵ Посещението на Фердинанд в Карлсбад в края на 1895 г. и разговорите му във Виена убеждават Балплатц, че българското правителство няма намерение да измени съществено външната си политика, с което да застраши аспирациите на Виена и Будапеща.⁶⁶ Имайки това предвид, дипломатията на Балплатц активно подкрепя новоназначения велик везир Кямил паша, който е англофил и същевременно изразява подкрепата си на Форейн офис за плановете относно "възпирането на руската инвазия на Балканите".⁶⁷

Геноцидът на арменското население в областта на Трапезунд е подходящият повод за Петербург отново да постави въпроса за "преразглеждането на статуквото в региона и по-специално в Задкавказието и югозападния дял от Балканския полуостров".⁶⁸ Проблемът с реформите предизвиква нови вълнения сред австро-унгарските кръгове. Причината е искането на Белград "сръбското население в Босна и Херцеговина да бъде обявено за такова с нужната автономия". При тази обстановка разговорите на Голуховски със Солзбъри са от решаващо значение, още повече, че Англия е категорично против измененията в региона, засягащи териториалната цялост на Турция.⁶⁹

Но както през 1895 г., така и сега основният проблем за решаването е Македония, където българското население представлява основната етническа маса. Англо-австро-унгарските разговори от 1896 г. само

временно възпират напрежението в Европейския югоизток. Франция заедно с Русия осъжда политиката на "етническо прочистване в Армения и района на Кавказ", пише в-к "Тан", с което възниква с пълна сила искането за "преразглеждането на решенията на Берлинския конгрес от 1878 г. и цялостното реформиране на областите със стратегическо значение – Македония".⁷⁰

От записките на Ламздорф става ясно, че "евентуалните съвместни действия на Русия с Англия и Австро-Унгария да въздействат за реформите на Балканите се явяват и оценяват като заплаха за Лондон и Виена, които смятат по свой начин да разрешат кризата в региона".⁷¹ От доклада на Капнист до Лобанов-Ростовски става ясно, че през 1895-1896 г. Австро-Унгария активизира своята намеса на Балканите под диктовката на Б. Калай и Куен-Хедегвари с оглед цялостното изолиране на южните славяни от Босна и Македония.

В книгата си Е. Ковач посочва, че планомерното противопоставяне на Виена и Будапеща на исканията на етническите малцинства в Монархията е свързано с подготовката за военна разправа със Сърбия и Русия.⁷² Не може да се отрече факта, че за периода 1895-1898 г. политиката на кабинета на Ш. Векерле изцяло поддържа доктрината за разширяване на унгарското присъствие в областите със смесено население. По статистически данни е отбелязано, че сред важните райони са Южна Унгария (Бачка, Банат и Сремско), както Хърватско с Босна и Херцеговина.⁷³

Руската дипломация възприема модела на "двустранното сътрудничество" с Австро-Унгария, като едновременно с това се разграничава от извършването на резки промени в териториално отношение, засягащи европейската част на Османската империя. В Петербург са наясно, че времето на "голямото приятелство" 1875-1876 г. безвъзвратно е отминало. Във Виена, както и в Будапеща, са наясно, че процесът на помирение с България също е необратим, поради което австро-унгарската дипломация си поставя за цел да поддържа в готовност плана за евентуалното турско-англо-австро-унгарско сътрудничество.⁷⁴

Помирението на България с царска Русия е преломен момент за Австро-Унгария, независимо че във Виена и Будапеща продължават да считат, че югозападният дял от Балканите на всяка цена трябва да бъде анексиран от Монархията. През есента на 1896 г. Калай отбелязва, че със споразумението на Петербург със София възниква реалната предпоставка за организирането на панславянска ос Русия-България и Сърбие.⁷⁵ Правителствената криза в Унгария с падането на кабинета на Векерле с нищо не променя отношението на Будапеща към неунгарските малцинства. Правителството на барон Банфи от своя страна декларира, че и за в бъдеще политиката на "единната държавна нация" остава в сила. За годините от 1896-1899 политическата депресия се отразява негативно върху външната политика. Дунавската империя се подготвя за разделение на сферите на влияние, базирайки се на договора от 1897 г., сключен с царска Русия.

В изказването си пред Делегациите в края на 1896 г. унгарският премиер красноречиво подчертава, че изхождайки от приоритета на своите интереси на Балканите, Австро-Унгария няма да промени становището си за стратегическите области т.е. за Македония и Босна. Издига се тезата, според която страните от региона, но под егидата на Великите сили, което означава и присъствието на Дунавската империя, да преминат към обсъждането на етническите проблеми, засегнали член 23-ти от Берлин, но без териториални претенции.⁷⁶

Поводите за подобно изказване са позициите на Гърция и Румъния. Последните заедно със Сърбия настояват за преразглеждане на реформите в Македония, тъй като се налагало да бъде използван принципа на "едноправие за всички етнически групи в областта". По този начин същите предявяват открито претенции към Македония за сметка на България. Критското въстание от 1896 г. още повече засилва кризисната ситуация на Балканите, което принуждава Балпатц да поднови разговорите с Петербург.⁷⁷

Посещението на цар Николай II във Виена през август 1896 г. внася промяна в двустранните отношения на двете държави. В дипломатическите среди се заговарва за възможността от споразумение, с което непременно напрежението в Европейския югоизток да намалее, без това да се отрази на статуквото в района. За разлика от австрийската страна, унгарската е настроена песимистично. В редица документи премиерът Банфи и държавниците

Б. Калай и Куен-Хедегвари предпочита изолацията на Русия по въпросите, касаещи реформите, а оттам и запазването на абсолютното австро-унгарско присъствие.⁷⁸ Трудностите, с които се сблъсква руската дипломация в Далечния изток, я принуждават да се спре на Австро-Унгария, за да регулира частично кризисния етап.

Европейската обиколка на руския император през Берлин и Лондон през есента и зимата на 1896-1897 г. е свързана с промяната във външната политика на руската империя. Руските дипломати от рода на Лобанов-Ростовски, посланика на Русия Нелидов и Татишчев са на мнение кризата на Балканите наложително да бъде стопирана. При срещите-разговори на Николай II в Балморал с английския крал и лорд Солзбъри се поражда идеята за конструктивен план, който да осигури преразпределението на османското наследство в полза на Русия и Англия. Стига се до схващането, че единственият начин е "да бъде оказан натиск на султана" за изпълнението на реформите.⁷⁹

Голямата визита в Европа на руската дипломация поражда редица колебания и съмнения сред австро-унгарските дипломати. Главната насока на балканската политика на Балплатц е Босна и Херцеговина. Още през август на 1896 г. Балплатц, както и Франц Йосиф I в разговорите си с Николай II и свитата му поставят въпроса за анексията на провинциите. Правителството на Унгария през януари 1897 г. отново поставя въпроса за анексията, подчертавайки, че на "този етап със задълбочаването на кризата е възможна

война".⁸⁰ Основното преразпределение на статуквото на Балканите се оценява от Австро-Унгария като необходимост, гарантираща реформите и сферите на влияние, без цялостната ликвидация на Турция.⁸¹

От голямо значение за осъществяването на австро-унгарските аспирации се явява програмата на Б. Калай, според която са възможни следните варианти: 1. Изграждането на албанска държава, представляваща клин между Сърбия и Черна гора, едновременно с което се извършва анексията на Босна и Херцеговина. 2. Постигането на двустранна спогодба с Турция, която да осигури анексията и завземането на долината на Вардар, плюс създаването на Албания като полуvasална държава на Австро-Унгария.⁸²

В дадения случай Русия и Англия изразяват своето отрицателно отношение, още повече, че през 1897 г. английската политика е в етап на консолидация с руско-френския съюз от 1892 г.

След преговорите в Петербург на граф Палавичини, извънреден пратеник на Балплатц при руския двор, с Шишкин и Нелидов последният докладва, че пътят на споразумението води през двустранните преговори с Русия за съдбата на Балканите.⁸³ През месец декември 1896 г. започва работа Цариградската конференция на посланиците на европейските държави, упълномощена да разреши проблема на Балканите. Избухването на турско-гръцкия конфликт заради о-в Крит през 1897 г. и разгромът на Гърция във военния конфликт променят обстановката, при която Високата

Порта отказва да преговаря за реформите.⁸⁴

В София кабинетът на К. Стоилов адекватно реагира на събитията. От гледна точка на българските интереси в Македония с разгрома на Гърция, която без Сърбия няма възможността да се противопостави, настъпва удобния момент за тактичен ход пред Високата Порта с оглед разширяването на автономните права за българското население в Македония. Предложението на премиера К. Стоилов за автономия на населението в областта (българи, гърци и др.) се отхвърля от Гърция и Сърбия. Статистическите данни през 1897 г. сочат, че българското население представлява половината от живущите в Македония, на второ място са мюсюлманите, т.е. турците, докато гърци, арменци и евреи заемат трето място.⁸⁵

Българската акция се възприема с интерес от Виена и Будапеща. Дипломатията на Балплатц въпреки преговорите с Петербург за пълното ограничаване на действията, насочени към откъсването на Македония или по пътя на военен конфликт последната да бъде разделена между балканските държави, предпочита възникването на обстановка, близка до тази от 1887 г. Калай откровено споделя, че противоречията на България с Гърция и Сърбия са препятствие за формирането на балкански блок, насочен срещу Турция.⁸⁶ Солиден специалист по проблемите на Балканите в печата пише и за перспективите в обозримо бъдеще: "Въпросът с реформите е от значение, но само за балканските държави, Турция е готова да се противопостави. Войната от 1897 г. го доказва".⁸⁷

През зимата на 1897 г. на мястото на починалия Лобанов-Ростовски за министър на външните работи е назначен Муравъв. Изострянето на обстановката на Балканите и агресията на Турция отново засилват тезата на Б. Калай и Куен-Хедегвари, която на всяка цена се стреми към изолацията на Петербург в региона и анексирането на Босна и Македония. Опозицията в Будапеща, ръководена от граф Силаги, е на мнение, че без споразумение с Русия възниква реална опасност от война между Австро-Унгария и Русия за преразпределяне на полуострова. Двамата унгарски политици твърдят, че при дадената обстановка с правилен разчет, което означава привличането на Турция и България, е възможно да бъдат реализирани набелязаните задачи.⁸⁸

Барон Ерентал, посланик в Петербург, официално предлага следната алтернатива: Русия получава право на действие в района на Цариград и Мала Азия, докато Австро-Унгария анексира Босна и Херцеговина и окупира района на Юскюб (Скопие), т.е. долината на река Вардар.⁸⁹ Но паралелно с това началникът на Генералния щаб на Монархията има за задача да подготви резервен план за военни действия на Балканите и в Галиция. Посланикът в Цариград барон Каличе също внася своя програма: 1. Австро-Унгария насочва вниманието си към защита на съществуващите граници. 2. Ограничаването на руското присъствие в региона, независимо от договореностите. 3. Териториалните компенсации за руската страна без Цариград и региона. 4. Конвенцията на Австро-Унгария за защита на нейните

стопански интереси на Балканите със страните от региона.⁹⁰

Дипломатическата преписка на Виена с Петербург, датираща от месец март 1897 г. до месец май на с.г., е периода, през който двете страни целенасочено подготвят развързката на балканската криза. Писмената връзка Глуховски-Муравьов е изчерпателна и от първостепенно значение. На практика това означава запазването на статуквото за Турция и пресичането на опитите на балканските държави да осъществят своите териториални амбиции. В стратегически план България отново е губещата страна в сложната игра на европейските държави.

Руско-австро-унгарската спогодба от 1897 г. се явява преграда за българските интереси, същевременно от стратегическа гледна точка тя прекратява за даден период от време кризата в региона, без да реши основния въпрос, т.е. осигуряването на политическата автономия за малцинствата в Европейска Турция. Това се явява предпоставка за изостряне на локалните конфликти на Балканите, чийто естествен край са войните от 1912-1913 г. За австро-унгарската дипломация спогодбата означава запазване на всички придобивки от времето на Берлинския конгрес от 1878 г. и разширяване на стопанското ѝ проникване на Балканите. Но едновременно с това Виена и Будапеща са възпрепятствани да изпълнят основния си замисъл, т.е. анексията на Босна и Херцеговина, както и обсебването на Албания и долината на река Вардар.

С приключването на втората балканска криза, се задълбочават

и взаимоотношенията на балканските държави с Турция, което е нов повод за засилване на австро-унгарските претенции по отношение на региона. В центъра на сложната плетеница от етнически и стратегически интереси и амбиции отново на преден план е българският въпрос. До края на века правителството на д-р К. Стоилов, ръководено естествено от мисълта за националните ни интереси, се опитва да изгради стройна система, с която едновременно да се намери модус вивенди за балканските държави, без да бъдат пренебрегнати българските интереси в Македония и да бъдат прокарани ефективни реформи, даващи основание за запазването на българското присъствие в областта.

Същевременно етническото противопоставяне в Хабсбургската империя продължава да е сериозна предпоставка за австро-унгарския дуализъм. Прекомерните аспирации на Виена и Будапеща спрямо Европейския югоизток дават основание за все по-голямото недоволство на Сърбия и царска Русия. Спогодбата от 1897 г. е окачествена от панславянските кръгове като вредна и възпираща естествения ход на пълното освобождаване на Балканите от опеката на Австро-Унгария и Османската империя.

Унгарският общественик и изследовател на етническите проблеми на Монархията Оскар Яси посочва, че през последното десетилетие на XIX век агресивността на Дунавската монархия придобива измеренията на колониална експанзия, съпроводена с открита военна подготовка за ликвидирането на

Сърбия и анексирането на стратегическите области.⁹² Промяната в обществото след оставката на кабинета на Ш. Векерле в Будапеща през 1899 г. с отбелязването на Милениума или хилядата годишнина от заселването на унгарците в басейна на Карпатите – Дунава е съпроводена с активна пропаганда на малцинствата за широка политическа автономия.

На дипломатическия фронт поради редица обстоятелства Австро-Унгария отново съумява да извлече изгоди в разрез с руско-австро-унгарската спогодба. Налице са важни предпоставки, засягащи статуквото на Европейския югоизток и едновременно с това отстраняването на царска Русия от събитията в региона. Зараждащата се криза в Далечния изток в резултат на японската намеса в Манджурия е добре дошла за английската дипломация, която се стреми всячески да ограничи руските аспирации. Омаломощаването на Русия, при един конфликт с Япония, означава съхраняването на английското присъствие в Близкия изток и на Балканите.⁹³

Буриан, който по онова време изпълнява длъжността шеф на департамента “Балкани” в Балплатц доста категорично, но правилно обрисова сложната ситуация в региона. От докладите на австро-унгарските дипломати от балканските столици, той прави следните изводи: “противопоставянето на същите (България, Сърбия, Черна гора и Гърция с Турция), води до конфликт, в който е възможно царска Русия да се намеси. При сегашната обстановка, ако Италия поднови

своите аспирации за Албания, е необходимо да ги парираме, като същевременно засилим натиска си спрямо Сърбия. Колкото до Турция и България, то е нужно да ги държим настрана от нови конфликти”.⁹⁴

Поддържането на подобна позиция в полза на австро-унгарските интереси се оказва почти неизпълнима. В своите изследвания българският общественик и политик А. Тошев дава отговор на въпросите, засягащи проблемите през периода 1900-1905 г. В центъра на противоречията, директно засягащи ситуацията на Балканите, са сръбско-българските противоречия за Македония. Става дума за преразпределението на “сферите на влияние”, но за сметка на България. Сръбското виждане в тази насока изцяло е въз основата на националистическите стремежи за “велика Сърбия”, включващи градовете Джумая, Куманово, Скопие, Битола, Велес, Прилеп, Кичево, Гостивар, Дебър, Костурица и др., с което поставя под угроза българското присъствие в Македония.⁹⁵

В края на 1899 г. при назначаването на новия български дипломатически представител в Белград Хр. Бакалов започват серия от разговори за постигане на сръбско-българска конвенция, засягаща изцяло въпроса за сферите на влияние в региона. Крал Александър Обренович лично се ангажира, с оглед събитията.⁹⁶ Сръбските политици Милованович, Цвийч, Йованович, Симич и други поддържат мнението, че Великите сили трябва да бъдат поставени пред свършен факт. Българската страна правилно реагира, като посочва, че “едно българо-сръбско сближаване

е в интерес и на двата народа, но без съгласието на Русия и Австро-Унгария това означава сериозен конфликт с Турция".⁹⁷

С подновяването на т.нар. "Македонски въпрос" заинтересованите от събитията на Балканите, царска Русия и Дунавската империя, търсят начин за възпиране на балканските държави от активни действия. За Русия това е от голямо значение, тъй като през 1902 г. същата е в навечерието на война с Япония. От своя страна, Австро-Унгария се готви да "разреша по свой начин проблема с Босна и Херцеговина с оглед на интересите си".⁹⁸ При подкрепата на Петербург за т.нар. Фирмилянов въпрос, което установява присъствието на сръбската Екзархия в Македония, руската дипломация по този начин извършва подялбата на областта между Сърбия и България. Но Балплатц реагира доста нервнo. От докладите на Ст. Буриан научаваме следното: "Налице са предпоставките, водещи до изострянето на конфликта с Турция, независимо от руското съгласие в полза на Сърбия. Българската страна впоследствие едва ли ще възприеме без уговорки едно съглашение със Сърбия, което застрашава нейните интереси в този район".⁹⁹

В кулоарите на Парламента и Делегациите отново се повдигат въпросите за "нарушаването на стабилността на Балканите при условия, целящи ново преразпределение на статуквото и зоните на влияние".¹⁰⁰ Печатът открито предупреждава за нов конфликт, цитирайки извадките от Съглашението от 1897 г. и посочвайки неговите грешки, отнасящи се до аспирациите на Монархията

в региона. Вестниците са единодушни, че след провала с реформите на Македония, със започването на руско-японската война 1903 г. е крайно време Австро-Унгария да уреди въпроса с анексията на Босна и Херцеговина, като по такъв начин запази своето превъзходство, ако трябва и с военна сила.¹⁰¹

Събитията от 1903 г., свързани с Илинденско-Преображенското въстание на българите и усложняването на обстановката, потвърждават етническите конфликти като важни елементи от политическия живот на Европейския югоизток. Същите са от първостепенно значение за дипломатията на Австро-Унгария и царска Русия поради обстоятелството, че и двете империи са тясно свързани с амбициите си да овладеят региона в името на имперските си планове. Но военните неуспехи на Русия във войната с Япония в Далечния изток действат деконструктивно на опитите за мирно разрешаване на противоречията с Османската империя.

Определено с промяната в Сърбия от 1903 г., т.е. с убийството на монарха Александър Обренович и пренастройването на Белград изцяло на антиавстро-унгарска вълна, влошаването на взаимоотношенията се превръщат в сериозна опасност от война с Виена и Будапеща. Буриан отбелязва, че събитията няма да останат без последствие, още повече, че Милованович настоява за денонсирането на конвенциите с Монархията от 1881 г. и 1889 г., както и даването на изборителни права за сърбите от Босна и Херцеговина.¹⁰²

Сръбските искания предизвикват влошаване на политическия климат в региона, в който приоритетно значение продължават да имат събитията, свързани с потушаването на Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г., а именно с погромите на турската армия над местното население, предимно българи. От своя страна дипломатията на Балхатце е "убедена", че с действията си София е причината за влошаване на обстановката. Вестник "Пещи Напло" сочи, че "прекалените амбициите на южните славяни за териториална подялба на Турция са възможно най-лошият аргумент за нормални отношения в района".

Първите години на XX век оказват силно влияние на политическия живот на дуалистичната държава. Правителството на Калман Сиел е за модернизация на икономиката и едновременно с това за засилване на властта на правителството, като средство за укрепване на сложната симбиоза от етнически и националистически противоречия. Паралелно с това конфликтите на Балканите оказват въздействие и на етническите противоречия в Унгария. Смесеното население в Трансилвания и Словения все по-често поставя въпроса за автономията си. На този фон са и австро-унгарските търкания, отнасящи се до унгарските претенции за създаването на унгарска армия и флота в рамките на общата, проблемът с квотите и митата между двете страни и други.

Не маловажен фактор е и политическата програма на Ищван Тиса, чиито амбиции са от значение за разширяването и засилването на правата на правителството, с което

става възможно да бъдат контролирани непрекъснато общественото-политическия живот и съдбата на малцинствата.¹⁰³ В тази насока събитията от 1903 г. се поднасят като "бандитски похват за откъсването на Македония от Турция", както и че "пристрастията на южните славяни (сърби и българи) са в състояние да подпалят европейска война, имаща за цел разпокъсването на Османската империя в изгода на царска Русия".¹⁰⁴

За времето от 1903 г. до 1905 г. под влиянието на силната вътрешно-политическа криза в Унгария кабинетите на К. Сиел и Геза Фехервари безпрепятствено продължават политиката в името на "запазването на държавната нация и единство", с което подсилват националистическите тенденции във външната политика на империята.¹⁰⁶

С оглед доктрината за "историческите права на унгарците", след 1904 г. кабинетът на г. Фехервари по законов път ограничава правата на неунгарските малцинства. Специално внимание се отделя на администрацията, полицията, учебното дело и армията, като употребата на унгарския език става задължителна форма на общуване. Появява се алинеята, която отменя използването на немския като единствен официален език, въвеждайки унгарския като такъв в земите на Св. Стефановата корона. Стига се дори до парадокси, например, според наредбата, "витрините на магазините трябва да бъдат представени в националния цвят, т.е. – червено, бяло, зелено".¹⁰⁷

Максималната подкрепа на унгарските правителства в тази насока дава резонанс и във външната

политика на Монархията. Унгарските националистически кръгове поддържат тезата за "ликвидацията на Сърбия като реална опасност за целостта на Австро-Унгария".¹⁰⁸ Военните среди определено са за една превантивна война на Балканите. Тяхното виждане се изразява по следния начин – "смазването на панславизма в региона, на всяка цена осигурява интересите на Австро-Унгария и лишава Русия от възможността да дирижира събитията".¹⁰⁹

В книгата си Е. Ковач посочва, че възможността от разширяването на военните конфликти в региона неминуемо ще постави въпроса за правата на етническите малцинства, което може да доведе до разпадането на Хабсбургската империя.¹¹⁰ В интерес на истината, засилването на национализма на Балканите, а също така и в Централна Европа, е проява на политически и стратегически интереси, насочени към преразпределението на значителни териториални части от Европа в полза на Великите сили. Наред с Турция, Австро-Унгария също се превръща в плацдарм на териториални аспирации, продиктувани от стремежа за "национално освобождение и обединение".

Този момент ясно се проявява след приключването на Първата световна война. Трианонският "мирен договор" от 1920 г. конкретно изразява интересите на Англия и Франция в Европа. С тяхно съгласие се извършва териториалното прекрояване на границите в Централна и Източна Европа. С откъсването на Трансилвания, Войводина и Словакия, Унгария бива обградена от държави със зна-

чително унгарско етническо малцинство. В своя фундаментален труд Оскар Яси посочва, че силното етническо противопоставяне на Австро-Унгария през последната четвърт на XIX в. след войната от 1914-1918 г. се превръща в постоянно явление в цяла Европа.¹¹¹

От посоченото в изследването е възможно да се направят следните анализи: Изграждането на т.нар. държавни нации в рамките на многонационалните държави през този период, каквато в случая е Австро-Унгария, представлява доктрина за обезпечаване на абсолютното присъствие на хегемонизма за териториално разширяване. Паралелно с това многонационалните конгломерати през същия период, Османската империя, Австро-Унгария и царска Русия, биват обречени на разпадане, при което процесите, свързани с националните аспирации, продължават да бъдат фактор за формирането на външна политика, изцяло подчинена на агресивните стремежи.

Изградена през последната четвърт на XIX век, доктрината за "националната държава" продължава да обслужва аспирациите за хегемонизъм и през XX век. Ликвидацията на Османската, Хабсбургската и Романовската империи в Европа даде възможност за появата на мини подобни държавни образувания на конкретната, които впоследствие бяха използвани за т.нар. санитарен кордон – Чехословакия, Румъния и Югославия. С тяхната поява на практика бяха запазени противоречията от етнически характер и по този начин се стигна до ново преразпределение на европейската карта – Втората световна война.

БЕЛЕЖКИ

1. Алтерман Урс. Етнонационализмът в Европа. С., 1998.
2. Jászi, O. A Habsburg Monarchia Felbomlása, Bp. 1983.
3. Христов, Хр. Освобождението на България и политиката на Западните държави, 1876-1878 г. С., 1968; Паскалева, В. Средна Европа и земите по долния Дунав през XVIII-XIX век. С., 1986; Попов, Р. Балканската политика на България, 1894-1898 г. С., 1984; Пантев, А. Англия срещу Русия на Балканите, 1879-1894 г. С., 1972; Косев, К. Бисмарк, Източният въпрос и Българското Освобождение, 1856-1878 г. С., 1978; Лалков, М. България в Балканската политика на Австро-Унгария, 1878-1903 г. С., 1993; Дамянов, С. България във Френската политика, 1878-1918 г. С., 1985; Дюлгеров, Н. Руски шрихи към Източния въпрос, 1894-1904 г. С., 1997; Авантюрите на руския царизъм в България (Документи от царските архиви). С., 1991; Попов, Р. Австро-Унгария и Реформите в Европейска Турция, 1903-1908 г. С., 1974; Каменов, П. Българският въпрос в политиката на унгарските правителства, 1878-1894 г. (Дисертация, 1990 г.); Пандев, К. Национално-освободителното движение в Македония и Одринско, 1878-1903 г. С., 1979; Jászi, O. A Habsburg Monarchia Felbomlása, Bp. 1983; Hanák, P. Magyarország a Monarchiában, Bp. 1975; Galantai, J. A Habsburg Monarchia Alkonya, Bp. 1985; Palotás, E. A Balkán Kérdés, Bp. 1972; Diószegi, I. A Magyar Külpolitika Utjai, Bp. 1984; Kovács, E. Szemben a Történelemmel, Bp. 1977; Somogyi, E. A Birodalmi Centralizmustól a Dualizmusig, Bp. 1976; Krajcovic, M. Slovenska politika v srednej Europe, 1890-1901, Bratislava, 1971; Galandauer, J. Osud Trunu Habsburského, Praha, 1982; Bridge, F. R. Austria-Hungary and the Ottoman Empire in the XIX-XX. Bd. 34, Wien, 1981; Grenville, J.A.S. Goluchowski, Salisbury and the Mediterranean Agreement, 1885-1897. European Review, vol. 36, 1958; Hantsch, H. Die Nationaliteten Frage im alten Österreich, Wien, 1953; Hauptman, F. Die Österreich-Ungarische Heerschaft in Bosnien und Hercegowina, Sarajevo, 1957; Hösch, E. Geschichte der Balkanländer, München, 1988; Medlicot, W. N. The Mediterranean Agreements of 1887, Sl. Review, 1926; Mikoletzky, H. L. Österreichs das entnische XIX Jahrhundert, Wien, 1972; Taylor, A. J. P. The Habsburg Monarchy, 1809-1918, London, 1948; Waltres, E. Austro-Russian Relations under Goluchowski 1893-1906, Sl. Review, vol. 32, 1953.
4. Нешев, К. Национализмите. С., 1997; Туджман, Фр. Историческата съдба на народите. С., 1997.
5. Tisza, K. Delegációk-Napló. Fond-K-8, MOL-Bp. K-97, 1889.
6. Miniszter Tanácselnöksége, Fond-K-27, K-67, 1910.
7. Andrassy-Tisza, Delegációk-Napló. Fond-K-8, MOL-Bp. 1877.
8. Ibidem, 1878.
9. Kallay, V. Iratok. Fond-P-344, MOL-Bp. 1878.
10. Алтерман, У. Етнонационализмът в Европа. С., 1998; Хьош, Е. История на Балканските страни. С., 1998; Туджман, Фр. Историческата съдба на народите. С., 1997; Kovacs, E. Szemben a Történelemmel, Bp. 1977; Jászi, O. A Habsburg Monarchia Felbomlása, Bp. 1983.
11. Kallay, V. Iratok-Bulgariai Válsága, Fond-P-344, MOL-Bp. III-K, 1878-1879. Kelet-Rumeliai Kérdése.
12. Силянов, Хр. Освободителните борби на Македония. С., 1933, т. 1.
13. Кирил – Патриарх Български. Българската екзархия в Одринско и Македония след Освободителната война, 1877-1878 г. С., 1969, кн. 1.

14. Kallay, B. Iratok. Fond-P-344, MOL-Bp. Kelet-Rumelia-Adattai. 1878-1879.
15. Magyar Hirlap; Pesti Napló; Pester Loyd; Wiener Tageblatt; Magyar Nemzet; Börze Zeitung, OSZK-Bp. 1879.
16. Kallay, B. Iratok. Fond-P-344; MOL-Bp. Bosznja – Kormányzóság, 1887-1897.
17. Andrassy, Delegációk-Napló; Fond-K-8, MOL-Bp. K-79, 1879.
18. Andrassy-Disraeli; Fond-K-8; H. H. St. A.-Wien, PA-England, VIII. K-56, 1877-1878.
19. Kalnoky, G. Beszéde, Delegációk-Napló. Fond-K-8. MOL-Bp. 1889-1890.
20. Delegációk-Napló, Fond-K-8. Horvátország – K-87, 1870.
21. Miniszteri Tanácselnöksége, Fond-K-27. MOL-Bp. 1880-1890.
22. Tisza, K. Delegációk-Napló. Fond-K-8, MOL-Bp. 1887-1890.
23. Kallay, B. Iratok. Fond-P-344, MOL-Bp. 1885.
24. Kalnoky, G. Delegációk-Napló. Fond-K-8. MOL-Bp. 1885.
25. Pesti Hirlap, Magyar Nemzet, OSZK-Bp. 1885.
26. Politikai sajtó – Pester Loyd, Wiener Tageblatt, – OSZK-Bp. 1886.
27. Kallay, B. Iratok. A Balkán haboru, Fond-P-344, MOL-Bp. 1885.
28. Kalnoky, G. H. H. St. A.-Wien, PA-Türkei-XII. K-95, 1885.
29. Pester Loyd, Pesti Napló, Wiener Tageblatt, OSZK-Bp. 1885.
30. Kalnoky, G. Delegációk-Napló. Fond-K-8. MOL-Bp. 1886-1887.
31. H. H. St. A.-Wien, PA-England, VIII. K-79, 1887-1890.
32. Ibidem, 1887.
33. Kallay, B., G. Kalnoky. Fond-P-344, MOL-Bp. 1886.
34. Kalnoky, G. H. H. St. A.-Wien, PA-England, VIII. K-88, 1887.
35. Arató, E. A Balkán Kérdés – Politikai Napló, Bp. 1972.
36. Kalnoky, G. A Korona Tanács Jegyzőkönyve, MOL-Bp. 1886.
37. Burian, I. Iratok, Fond-K-45. REKL-Bp. Bólgár Jegyzetek, 1887.
38. Ibidem, 1887.
39. Tisza, K. Beszéde, Delegációk-Napló. Fond-K-8, MOL-Bp. 1888.
40. Kallay, B. Iratok, Fond-P-344, MOL-Bp. Szebria Ügyek. 1889.
41. Andrassy, Memoranduma, Delegációk-Napló. Fond-K-8. MOL-Bp. 1889.
42. Burian, I. Fond-K-45. REKL-Bp. 1889-1890.
43. Ibidem, 1889.
44. Jászi, O. A Habsburg Monarchia Felbomlása, Bp. 1983.
45. Kallay, B. Iratok-Bosznja, Fond-P-344, MOL-Bp. 1890.
46. Ibidem, 1890.
47. Delegációk-Napló, Fond-K-8, MOL-Bp. 1892. Pester Loyd, Pesti Napló, Magyar Nemzet, OSZK-Bp. 1892.
48. Ibidem, 1892-1893.
49. Bibó István. A Nemzetek politikai irányítása, Bp. 1996.
50. Ibidem, 1996.
51. Kovács, E. Szemben a Történelemmel, Bp. 1977.
52. Milan Krajcovich, Slovenska politika v srednej Europe, 1890-1901, Bratislava, 1971.
53. Лалков, М. България в Балканската политика на Австро-Унгария 1878-1903 г., С., 1993.
54. Kallay, B. Iratok, Fond-P-344, MOL-Bp. Kötet-VI. 1894.
55. Kalnoky, G. Delegációk-Napló. Fond-K-8. MOL-Bp. 1895.
56. "A Bólgár Kérdés". Pesti Hirlap, Magyar Nemzet – OSZK-Bp. 1893.
57. Burian, I. Fond-K-45. REKL-Bp. 1895-1896.
58. Ibidem, 1895.
59. Politikai Sajtó, OSZK-Bp. 1895-1896.

- ⁶⁰. Burian, I. Fond-K-45. REKL-Bp. 1895.
- ⁶¹. Попов, Р. България и Русия, 1894-1898 г. С., 1985.
- ⁶². Лалков, М. България в Балканската политика на Австро-Унгария през 1878-1903 г. С., 1994.
- ⁶³. Вж. Попов, Р. България и Русия...
- ⁶⁴. Burian, I. Fond-K-45. REKL-Bp. *Bolgár Ügyek* – 1897.
- ⁶⁵. Ibidem, 1896.
- ⁶⁶. Ibidem, 1895.
- ⁶⁷. Ibidem, 1896.
- ⁶⁸. Попов, Р. България и Русия, 1894-1898 г. С., 1985.
- ⁶⁹. Лалков, М. България в Балканската политика... С., 1994.
- ⁷⁰. Burian, I. Fond-K-45. REKL-Bp. 1896.
- ⁷¹. Ламздорф, В. Н. Дневник, т. II, М., 1934.
- ⁷². Kovács, E. *Szemben a Történelemmel*, Bp. 1977.
- ⁷³. *Miniszteri Tanács Jegyzőkönyve*, Fond-K-27. MOL-Bp. *Statisutikai Adatok*, 1896-1899.
- ⁷⁴. *Delegációk-Napló*. Fond-K-8, MOL-Bp. *Goluchowski beszéde*. 1897.
- ⁷⁵. Kallay, B. *Iratok*. Pol. Archiv, Fond-P-344, MOL-Bp. 1896.
- ⁷⁶. Weckerle, S. *Delegációk-Napló*. Fond-K-8, MOL-Bp. 1896.
- ⁷⁷. Ibidem, 1897.
- ⁷⁸. Ibidem, 1896-1897.
- ⁷⁹. Н. Н. St. A.-Wien, PA-England, VIII. *Salisbury-Goluchowski*, 1897.
- ⁸⁰. Weckerle, S. *Delegációk-Napló*. Fond-K-8, MOL-Bp. 1897.
- ⁸¹. Ibidem, 1897.
- ⁸². Kallay, B. *Iratok*, Fond-P-344, MOL-Bp. 1897.
- ⁸³. *Palavichini grof*, Н. Н. St. A.-Wien, PA-Russland, X. *Pol. Memoranduma*, 1897.
- ⁸⁴. Попов, Р. Австро-Унгария и Реформите в Европейска Турция, 1903-1908, С., 1974.
- ⁸⁵. Лалков, М. България в Балканската политика на Австро-Унгария... С., 1993.
- ⁸⁶. Kallay, B. *Iratok*, Fond-P-344, MOL-Bp. *Macedoniai Ügyeket*. 1895-1897.
- ⁸⁷. Kallay, B. *Pol. Sajtó, Pesti Hirlap, Pester Loyd*, OSZK-Bp. 1897.
- ⁸⁸. *Delegációk-Napló*, Fond-K-8, MOL-Bp. 1897.
- ⁸⁹. *Aerental*. Ibidem, Н. Н. St. A.-Wien, PA-Russland, X. 1897.
- ⁹⁰. *Calithe*, Н. Н. St. A.-Wien, PA-Türkei, XII. 1897.
- ⁹¹. Вж. трудовете на Попов, Р., Лалков, М. Дамянов, С., Палоташ, Е. Дипломатическата преписка от Хаус-Хоф-Щаатс-Архив от 1897 г. във връзка с руско-австро-унгарското съглашение за Балканите. Преписката на Ерентал с Голуховски и протоколите от Делегациите на Австро-Унгария от с.г.
- ⁹². Jászi, O. *A Habsburg Monarchia Felbomlása*, Bp. 1984.
- ⁹³. Киняпина, Н. С. Външната политика на Русия през XIX век, С., 1980.
- ⁹⁴. Burian, I. Fond-K-45. REKL-Bp. *Keleti Kérdés*, 1897.
- ⁹⁵. Тошев, А. Балканските войни, т. I-II, С., 1929.
- ⁹⁶. Пак там, С., 1929.
- ⁹⁷. Пак там.
- ⁹⁸. Попов, Р. Австро-Унгария и Реформите... С., 1974.
- ⁹⁹. Burian, I. Fond-P-45. REKL-Bp. *Balkani Kérdés*, 1897-1903.
- ¹⁰⁰. *Delegációk-Napló*, Fond-K-8, MOL-Bp. Weckerle, S. 1903.
- ¹⁰¹. *Pol. Sajtó*, OSZK-Bp. 1903-1905.
- ¹⁰². *Delegációk-Napló*, Fond-K-8, MOL-Bp. *Milovanovic Memoranduma*, A *Bálkani valság*, 1903-1905.

103. Tisza, I. Programja, Ibidem, 1905. Fond-K-8.
 104. Pester Loyd; OSZK-Bp. 1903.
 105. Politikai Sajtó, OSZK-Bp. 1903-1904.
 106. Korona Tanacs Jegyzőkönyve, Burian, I. -Napló, 1903-1907. REKL-Bp. Fond-K-45, 2-Tétel.
 107. Tisza, I. Delegációk-Napló, Fond-K-8, MOL-Bp. 1906.
 108. Hanak, P. Magyarország a Monarchiában, Bp. 1974.
 109. Jászi, O. A Habsburg Monarchia Felbomlása, Bp. 1984.
 110. Kovács, E. Szemben a Történelemmel, Bp. 1977.
 111. Jászi, O. A Habsburg Monarchia..., Bp. 1984.

DAS ETHNISCHE PROBLEM IN OSTERREICH-UNGARN – EIN FAKTOR FÜR
 DIE POLITISCHEN KRISEN AUF DER BALKANHALBINSEL 1875-1905

Peter Kamenov

(Resümee)

Der europäische Südwest nimmt einen strategischen Platz in der europäischen Diplomatie ein. Die ausserordentlich komplizierte Situation in der Region wegen der Befreiungskämpfe der Balkanvölker verursachen die aktive Einmischung der Grossen Mächte. Parallel mit allem das, sind die Länder wie Österreich-Ungarn mit ethnischen Konflikten belastet. Diese Konflikte spielten bedeutende Rolle für die Formierung und die Entwicklung der äusseren Politik der Donaumonarchie seit Ende des 19 bis zum ersten Teil des neuen Jahrhunderts des 20 Jhs. Die Aspirationen von Wien und Budapest, um jeden Preis die Balkanländer zu beherrschen, stellen sie oft unter die Bedrohung der Kriegskonflikte, vorwiegend mit zarischem Russland. Das Erhalten des territorialen Status quo im Gebiet mit Rücksicht auf die Erhaltung des Osmanischen Reiches als ein Hindernis gegen das Eingringen und Ausdehnung der russischen Interesse, und wirklich führen sie zur Verstärkung der ethnischen Konflikte zwischen dem Hohen Tor und den Balkanvölkern. Ausserdem streben die letzten nach Trennen des osmanischen Erbes auf der Balkanhalbinsel. Bei einer solchen komplizierten Situation setzt das Habsburgerreich seine Anwesenheit durch, um die Territorien in ständigen Besitz für die Reichsaspirationen allmählich zu verwandeln. Die Realisation dieser Pläne ist oft mit der Verschärfung der innenpolitischen Kämpfe in der Monarchie verbunden. Sie sind vorwiegend infolge der ethnischen Widersprüche im selben Reich. Die überwiegende slawische Minderheit stellt vielmals vor Gefahr die Existenz des österreich-ungarischen Dualismus, das die Hauptunterstützung für die Ausdehnung der wirtschaftlichen, politischen und militär-strategischen Schwierigkeiten des vielnationalen Reiches auf der Balkanhalbinsel ist. Bei diesen Umständen verwandeln sich die russisch-österreich-ungarischen Beziehungen in ständige Gefahr für die Länder in der Region.